

ТАКЕ ДАВНЄ, ТАКЕ ВИСОКЕ СЛОВО — КОЗАК

У списках імен, викарбуваних на двох окремих біломармурових плитах (знайдених у 1869 – 1870 рр. у Недвиговці на Таманському півострові), засвідчене ім'я *Госак* (*Gosak*). Воно фонетично напрочуд близьке до винятково важливого для української історії терміну *козак*, над походженням і значенням якого не одне століття ламають голови дослідники. Обидва списки з іменем *Госак* уміщені в «Корпусі боспорських написів» (далі — КБН) під №№ 1278 і 1279. Перший список датується 517, а другий — 522 роком боспорської ери, що відповідає 220 і 225 рокам нової ери. Оскільки обидві плити з написами (зараз — в Ермітажі) знайдені майже одночасно і в одному місці, а часова різниця між обома списками складає лише п'ять років, то можна припустити, що *Госак* обох написів — одна особа (КБН, 765 – 769).

Зараз про ім'я *Госак* можна сказати тільки те, що воно двокомпонентне, тобто складається з двох значимих основ — *го*+*сак*. Бо саме в списках з іменем *Госак* є імена *Далосак* і *Рахойсак* із тим самим елементом *сак*. *Сак* у цих іменах — другий компонент. Але в боспорських іменах він може бути й першим компонентом, наприклад, в імені *Сакдей*. Це ім'я фіксується в написі № 1282 на плиті з білого мармуру, відновлений із 83 уламків і, як і дві попередні, знайдений у ті ж роки в Недвиговці. Ця плита зі списком імен (зараз також в Ермітажі) датується 525 роком боспорської ери, тобто 228 роком нової ери. Тут ім'я *Сакдей* виступає в ім'ясполученні *Самбатіон, син Сакдея* (КБН, 772 – 773).

Ім'я *Сакдей* цікаве й важливе з кількох точок зору. По-перше, компонент *дей* у ньому відомий: він означає «бог» і споріднений із санскритським *дева* та хінді *дев* — «бог» (СРС, 284). По-друге, воно пов'язане з іменем *Самбатіон*, досить частим у боспорських написах, і утворене від імені *Самбат*, означаючи *Самбатовий*, *Самбатові*. Ім'я *Смбат*, *Самбат*, *Сумбат* сьогодні побутує в азербайджанців, вірменів, грузинів. *Самбатом* називає Київ візантійський імператор та історик Костянтин Багрянородний (X ст.). *Самбатом* звали батька антського князя *Хільбудія*, про якого пише у VI столітті Прокопій Кесарійський.

Тож насамперед слід з'ясувати, що ж означає компонент *сак* в іменах *Госак* і *Сакдей*. І почати доцільно з імені *Сакдей*, бо в ньому компонент *дей* уже відомий і означає — «бог». Зрозуміло, що таке високостатусне слово мусить поєднуватися в іменах зі словами відповідного рівня. Тобто й *сак* має нести якийсь небуденне значення.

Відомий іраніст і сфіолог В.І. Абасєв слушно пов'язує ім'я *Сакдей*, яке вважає скіфським, із давньоіранським *сака+дайва*, але дає йому тлумачення — «олень-демон», розуміючи *сака* як «олень», а *дей*, за іранською традицією, — як «демон» (ДИЯ, 301). Таке тлумачення, попри природне запитання, що ж воно за «олень-демон» і чому таке дивне ім'я мали давати людині, не враховує і тієї істотної обставини, що в іранців ім'я з компонентом *дев/дей* неможливе через виразно негативне значення у них слова *дев* — «злий дух», «демон», «дев». Іранці в таких випадках вживають слово *бага* — «бог», відоме й слов'янам (*Білобог*, *Чорнобог*, *Дажбог*, *Огнебог*, *Стрибог*). І якщо імена з елементом *дей* засвідчені у скіфів, то з цього випливає, що скіфи або не іранці, або не сповідники зороастризму. Втім, один із наскельних написів царя Дарія прямо заявляє, що *саки/скіфи* не шанують Ахурамазди. І чи не для того перський цар здійснив свій невдалий похід до берегів Дніпра, аби покарати причорноморських скіфів за їхню неповагу до верховного зороастрійського божества?

Таким чином, ім'я *Сакдей* могло даватися й існувати лише в тому етнічно-мовному середовищі, де слово *дев/дей* несе позитивний зміст. А таким є індоарійське середовище в Північному Причорномор'ї, бо сідо-меотські племена, які в античні часи жили на теренах України, входили до Боспорської держави (столиця — *Пантикапей*, нинішня Керч). Що й засвідчують численні боспорські написи упродовж тисячоліття, починаючи з V ст. до н.е.

Тож компонент *сак* у боспорських іменах *Сакдей* і *Госак* може бути споріднений тільки з санскритською дієслівною основою *шак* (хінді — *сак*) — «могти», «бути спроможним», «бути сильним/могутнім» (СРС, 631). Ця основа цілком підходить для поєднання зі словом *дев/дей* — «бог». Іранський відпо-

відник санскритському *шак* — *сак*. Саме цей корінь і наявний в етнонімі *саки* (іранське *сака*, індійське *шака*) на означення середньо-азіатських скіфів, близьких родичів скіфів причорноморських. Тоді етнонім *саки/шаки* означає «дужі», «сильні», «могутні», що природно для етноніма, бо давні народи й у племінній назві намагалися виділити себе, аби інші племена і поважали, і побуювалися їх. У «Слові о полку Ігоревім» згадуються *могути*, а це слово дослідники виводять уже від слов'янської дієслівної основи *мог* — «могти», «бути спроможним», звідки й «могутній». Але сприймають його то як племінну назву, то як суспільний прощарок, то як титул, то навіть як ім'я (ВБ, 117).

У такому разі боспорське ім'я *Сакдей* має означати «Дужий/Сильний/Могутній бог». А коли так, то воно виявляється семантичним двійником іншого боспорського імені — *Балодей*, відбитого в козацьких прізвищах як *Болудей* і *Білдей* (РВЗ, 35, 343), де компонент *бало* споріднений із санскр. *бала* — «сильний», «могутній» (СРС, 462). Боспорське *Сакдей* на індійському ґрунті мусило мати форму *Шакдее*, і таке ім'я справді побутує, наприклад, у сучасних пенджабців. Компонент *шак* узагалі присутній у багатьох індійських давніх і сучасних іменах, назвах і термінах, позначених високим соціальним статусом.

Ім'я *Шакра* — «Могутній» мав цар богів і ватажок небесного війства Індра, про якого не раз згадує «Велесова книга». На його честь називалося давнє місто — *Шакрапрастха* (інша назва — *Індрапрастха*, досл. «Престол Індри», нинішня столиця Індії — Делі). Індрані, дружина Індри, звалася *Шачі* — «Могутня». Що навіює на згадку місто *Шацьк* і *Шацькі* озера на Волині — ареалі з потужним індоарійським пластом.

Ім'я *Шакті* — «Сила», «Могутність», «Потуга» має Деві-Махеші, дружина Шиви, уособлення божественної жіночої енергії свого чоловіка, тотожна кримській Діві й київській Мокоші. *Шакті* — й чоловіче ім'я, його мав син знаменитого мудреця Васіштхи, нащадки якого носили пасмо волосся на виголених голові, тобто «оселедець». *Шакті* також — батько В'яси, якого індійська традиція вважає автором «Махабгарати», пурани (індійських билин) і редактором вед. В «Океані сказань», розлогому творі кашмірського поета Сомадеви (XI ст.), частково перекладеному й українською, царі, цариці, царевичі й царівни мають імена *Шактідева*, *Шактікумара*, *Шактіматі*, *Баушакті*, *Вішнушакті*, *Крішнашакті* тощо. Ім'я *Сак-*

Прощання. Індійська мініатюра XVIII сторіччя

та засвідчене в боспорському написі (КБН, № 764). Як видно з вавилонського документа V ст. до н.е., одним із свідків при грошовій угоді був кімерієць *Сакіта* (КЗ, 293). А всі згадані боспорські імена на *сак*, тобто *Сакдей*, *Сакта*, *Госак*, *Далосак*, *Рахойсак* походять саме з історичної Кімерії. В Індії *шакти* — шанувальники Шакті-Деві-Махеші (слов'янська *Діва-Мокоша*).

Із *шак'ів* (саків/скіфів) походив царевич Сіддгартха, пізніший Будда, засновник най-

масовішої сьогодні в світі релігії (VI ст. до н.е.). Його називали *Шак'ямуні* — «Мудрець шак'ів» (муні, досл. «мовчальник», «мовчан», у санскриті — «святий відлюдник», «мудрець», «той, на кого зійшло одкровення», «просвітлена людина»; СРС, 516). Родовим ім'ям Будди було *Готам* (або *Гаутам*), яке означає «Найяріший бик» (санскр. *го* — «бик» і *там* — суфікс, що надає основному слову вищу якість). Саме *Го* в імені *Готам* міститься і в боспорському імені *Госак*. Семантичним двійником індійського *Готам* є ім'я *Рустам*, що його має улюблений персонаж іранського епосу (VIII ст. до н.е.). Ім'я іранського богатиря, героя «Шахнаме» Фірдоусі, вірного союзника бактрійських царів-кеїв, має і свого прямого індійського двійника — ім'я *Врішоттам*. Імена *Врішоттам* і *Рустам* містять перші компоненти із значенням «бик» — *Вріш* (санскр. *вріша*, хінді — *вріш*) і Рус. Тільки в іранському імені первісне *В* відпало, як і в етнонімі *русь*.

Отже в один ряд з індійськими іменами *Готам* і *Врішоттам*, іранським *Рустам* законно стає і боспорське ім'я *Госак*. *Го* у ньому означає «бик», а *сак* — «дужий», «сильний», «могутній». Отже, ім'я *Госак* означає «Бикомогутній», «Могутній, як бик», а переносно — «Сміливець», «Богатир», «Герой». Бо поняття *бик* невіддільне від воїнського стану, воно уособлює чоловічу снагу, відвагу, мужність. Порівняння воїна, богатиря, царя чи бога з биком — звичайне явище в епосах і міфологіях багатьох народів, серед них і українського. Шумерське *gud* — «бик», часте в клинописних текстах, вживається якраз у значенні «богатир», «герой». Як зазначає відомий перекладач «Махабгарати» Борис Смирнов (1891 – 1967), уродженець села Козляничі на Чернігівщині, у деяких текстах санскритське *врішабга/рішабга* — «бик» повністю втратило свій первісний зміст «бик», «тур» і означає тільки «герой», «ватажок», «цар». У давньоукраїнській епічній пам'ятці «Слово о полку Ігоревім» найвищою оцінкою воїнської доблесті є епітети *яр-тур* і *буй-тур*.

Семантичним двійником імен *Госак*, *Готам*, *Рустам*, *Врішоттам* є санскритське *Сувіра* (хінді *Сувір*, українське *Севір*), що його мав легендарний предок індійського племені *сувір*, споріднених з українськими сіверами. А також Балавіра (хінді — *Балвир*, *Бальвир*, пендж. — *Балбір*), яке мав старший брат Крішні, землеробське божество, і яке ясно відбилося в прізвищах запорозьких козаків — *Балвир*, *Бальвир*, *Балбир* і *Балбиренко*. Ці обидва імені у собі несуть зміст «Справжній Муж», «Неперевершений Богатир», «Незрівнянний Герой». Відповідно тлумачаться й етноніми *сувіри* та *сівери* — «справжні мужі», «доблесні богатири», «могутні герої» (ТРС, 10 – 12).

Слово *го* — «бик» винятково плідне в творенні індійських імен, назв і важливих соціальних термінів. Декотрі з них відбилися і на українському ґрунті: санскр. *гоша-ла* — «корівник» і укр. *кошара*; *готра* — «рід», «сім'я» (досл. «череда/гурт корів») і *отара*; *госайн* — «господар», «всевишній», «господь» (досл. «власник корів/биків») і *хазайн*; *гопта*, *гоптар* — «захисник», «воїн» (досл. «охоронець корів/биків», «пастух») і українські прізвища *Хопта*, *Хобтя*, *Гоптар*; *гопал*, *гопала* — «пастух» (досл. «захисник худоби»), яке стало популярним іменем Крішні — *Гопал*, *Гопала*, і козацькі прізвиська *Гупал*, *Гупало*, *Гупалов*, *Гупаленко*; *гопака*, *гопак* — «пастух», «воїн», «староста», «цар» і знаменитий *гопак* — улюблений танок запорозьких козаків тощо. Найвідоміший роман класики індійської літератури Премчанда (1880 – 1936) називається «Годан» (*годан* — обряд дарування/дання корови брахманові) і вийшов українською під назвою «Жертвна королева» в перекладі автора цих рядків. У давній назві *Гіпаніс* на означення Південного Бугу й Кубані, компонент *Гі* дещо видозмінено *до/гу* — «бик», «корова», а *рапі* в санскриті — «вода», «ріка». Тобто назва *Гіпаніс*, як і *Кубань*, означає «Бик-ріка».

У зв'язку зі «Словом», боспорським іменем *Госак* і українським терміном *козак* цікаве ім'я половецького князя — *Гзак* (має і форму *Кзак*), про що індійський перекладач давньоукраїнської пам'ятки бенгальською мовою Джоґоннатх Чокроборті каже:

«При роботі над перекладом «Слова» (бенгальська назва «*Irop-ratna*» — С.Н.) мені відкрилося багато спільного в культурі Русі й Індії. Я не міг собі уявити, що відкриття за відкриттям чекають на мене при роботі над текстом «Слова». Наведу лише один приклад: два дуже схожих імені зустрічаються в «Слові» й «Раджа-таранґіні» — кашмірській хроніці, написаній віршами на санскриті, — *Гзак* і *Гззак*, імена двох негативних персонажів. «Раджа-таранґіні», як і «Слово», написана в XII столітті» (Весть, 33). Зазначимо тільки, що *Гзак* і *Гззак* нега-

Художник В. Касян. Козак і дівчина

тивні персонажі лише для авторів «Слова» й «Раджа-таранґіні», а для самих половців, яких, до речі, не всі дослідники вважають тюркомовними, ім'я *Гзак* — високостатусне й високопрестижне, інакше б його не носив половецький князь. Цілком можливо, що це ім'я має те саме походження і значення, що й боспорське ім'я *Госак* та український термін *козак*. Тим більше, що й воно засвідчене в історичній Україні.

Ім'я *Госак* писемно зафіксоване в боспорських написах із Сіндики, історичної Кімерії, країни сіндів-сувирів-кімерів, родичів українських сіверів (ще одна *Сіндика*, інакше — *Сіндська Скіфія*, була в низів'ях Дніпра). Датується ім'я *Госак* початком III століття, тобто воно побутувало щонайменше за дванадцять років до постанови Запорозької Січі. Термін *госак* та ім'я *Госак* знали стародавні індійці й іранці, скіфи й слов'яни ще з початку I тис. до н.е., що засвідчують їх значеннєві двійники *Готам* і *Рустам*, *Сувір* і *Бальвир* — суто воїнські імена, постані з первісних епітетів для хороброго воїна. Саме з індоіранським *госак* на означення відважного, мужнього, доблесного воїна-лицаря і споріднене ов'яне славою й оспіване у піснях зв'язне слово *козак*.

Весть — Чокроборті Дж. «Игор-гата» — «Слово о полку Игореве» // Весть. — Москва-Дели, 1987.

ВЗ — Мензес К.Г. Восточные элементы в «Слове о полку Игореве». — М., 1979.

ДИЯ — Основы иранского языкознания: древнеиранские языки. — М., 1979.

КБН — Корпус боспорских надписей. — М.-Л., 1965.

КЗ — Дандамаев М.А., Луконин В.Г. Культура и экономика Древнего Ирана. — М., 1980.

РВЗ — Реестр Війська Запорозького 1649 року. — К., 1995.

СРС — Санскритско-русский словарь. — М., 1978.

ТРС — Наливайко С.І. Таємниці розкриває санскрит. — К., 2000.

Степан НАЛИВАЙКО

Олександр Свирида — політик і, як стверджує сам, прагматик. Хоча спочатку в його житті був суцільний романтизм. Він народився 8 липня 1967 року у відомому своїм замкам Луцьку. Виховувався на маминих українських борщах і творах українських класиків. У сьомому класі — вже читав «Роздуми і спогади» Жукова. А студентом п'ятого курсу активно включився у виборчу боротьбу за депутатство до облради і... виграв. Сьогодні колишній студент-романтик входить до фракції «Трудова Україна», яку називають фракцією прагматиків і олігархів. Про дивні метаморфози життя молодого політика ми запитали у нього самого і подаємо на розсуд читачів міркування Олександра Свириди.

— Олександр, як студент-п'ятикурсник став депутатом Луцької облради?

— На хвилі демократичного піднесення 90-го року. Я тоді був активним членом Народного Руху. А ще я першим у Луцьку застосував найвдаліші PR-технології. Взяв домашні колонки, підсилювачі, виставив апаратуру на кіоски в центрі мого виборчого округу, включив на повну потужність і півтори години ораторствовав. Чесно кажучи, сам від себе такого не сподівався. Я був молодий, палко говорив про демократію, і, певно, мав щирий вигляд на тому власноруч змонтованому «постаменті». Також я, студент-механік, досить добре вмів креслити. Тому взяв плакатне перо і написав сам собі листівки — «за молодого й енергійного Свириду». Сам обклеїв ними округ, сам агітував і... виграв. Боротьба була запеклою, а конкурентів — понад десяток, на чолі з мером міста.

— Скільки вам коштували ті вибори?

— Ніскільки. Тільки трохи витратив на кольоровий папір. Бо листівки, щоб виділитися, я писав на сторінках, склеєних з двох смужок — жовтої і блакитної. На мене звернули увагу, і я був обраний до обласної ради, де увійшов у Демблок, у якому із 120 депутатів нас, демократів, було тільки 37.

— А що ж було з вашим навчанням?

— Я закінчив Луцький філіал Львівського політехнічного інституту з червоним дипломом. Два останні курси навчався за індивідуальним планом. І мав залишитися в аспірантурі. Але, мабуть, була якась вказівка, і я потрапив за направленням на підшипниковий завод. Там я пройшов добру школу адміністрування інженером-технологом. Але як депутат облради і член Народного Руху, почувався дещо дискомфортно і пішов із заводу... Гадаю, керівництву заводу треба було одразу мене гнати. Бо зараз розумію, що на виробництві не повинно бути ніякої політики.

В облradі на той час склало-

це і особисті контакти. Друзі порадили мені зайнятися виробництвом. Я так і зробив. Існувало на той час новостворене ВАТ «Волиньхолдінг» (нині всім відоме як «Торчин-продукт»). Тоді там не було нічого. Але мені вдалося залучити кредит, купити обладнання і налагодити випуск води у ПЕТ-пляшках. Паралельно виготовляли кетчуп, майонез, гірчицю. В державі була безнадія, виробництво занепадало, «чорному імпорту» було складно протистояти, але ми піднялися. Так я пропрацював 4 роки.

нальних лідерів усіх партій.

— Але це були вже інші PR-технології, інші витрати на них, ніж на виборах до облради. Ви змінили романтику на прагматизм?

— Безумовно, я послуговався прагматичнішими категоріями. Моя романтика стала практикою, ще коли я пішов на державну посаду в ФДМУ. Тоді були абсолютно жорстокі реальності та дійсність, ми проводили непопулярні реформи, приймалися сотні управлінських рішень. Яка романтика? Але не думаю, що з

олігархи — радянське Політбюро? І тут я ставлю «на вид» демократам: а чому вони не можуть впливати на державні рішення, добровільно відмовляються від боротьби? Ну, сталося з Ющенком. Але йдіть, домовляйтеся, впливайте на ситуацію. Бо відсторонюватися в білих рукавичках — чи розумно сьогодні? Згадаймо 1918 рік: наступає армія Муравйова, а українська еліта між собою воює: Скоропадський з Петлюрою, Грушевський з Винниченком. Хто виграв? Програла державу. Ось і зараз: чи видуть демократи з ситуації з урядом на білому коні? Боюся, що це знову буде сірий вісключок або шкапа. А в Італії прем'єр Берлусконі — мало не офіційний мафіозі, Буш і Шредер — теж ставленики олігархів.

— Яке ж ваше політичне кредо?

— Я — політик. І вважаю, що поганий той солдат, який не мріє стати генералом. Можу нагадати й інше відоме прислів'я — про лежачий камінь. Для мене це неприйнятно. Моя мета — стати найкращим. Але я відрізняю мої «не мої» вчинки на шляху до цього. Якби я піддався тиску і проголосував би проти Ющенка, мене точно гризло б сумління.

— Від романтичних мрій щось залишилось?

— Моя романтична мрія дуже особиста — хочу мати сина.

— До речі, ви знайшли своє сімейне щастя?

— Ще у тому романтичному 90-му. На одному з пікетів — ми пікетували обком компартії — я й познайомився зі своєю майбутньою дружиною. Тоді ми стояли по різні боки барикади. Вона очолювала сектор агітації і пропаганди обкому комсомолу. Я ж говорив про репресії, голодомори, знищення комуністами цілих народів. Мені здалося, що тоді переміг я. А тепер я в усьому поступаюся дружині та двом нашим маленьким донечкам, — старшій з них 6 років, а молодшій лише 3 місяці.

— «Олігарх» Свирида добрий тато?

— Щодо олігарха, то я так і не добудував дім, живу в Луцьку в квартирі. Щотижня їду на роботу в Київ, а на вихідні до сім'ї. Люблю просту українську їжу, до якої мене привчила мама, і дуже люблю співати на весільних застілках у селі. А якщо казати про «добраго тата», то тут в мені дійсно прокинувся дар — розповідати дітям казки на сон. Щоправда, якісь модернізовані казки виходять. Якщо Колобок, то — на батареях, з моторчиком і з рукою на пружинці для самооборони...

**Розмову вела
Олена БОНДАРЕНКО**

ОЛЕКСАНДР СВИРИДА: «ВСЕ, В ЧОМУ НЕМА ПРАГМАТИЗМУ — ВІД ЛУКАВОГО»

ся два угруповання. Одне підтримувало першого секретаря, присланого на Волинь із Києва, який не був у місцевих популярних. А друге — другого секретаря, досить авторитетного, поміркованого і державницького Володимира Блаженчука. Коли голосували за голову Ради (і виконкому відповідно), наш блок «за Блаженчука» переміг. Він же нікого, хто його підтримував, не відштовхнув, кожному запропонував посаду по силах. Я був порекомендований Блаженчуком на посаду керівника регіонального відділення Фонду держмайна України. Пройшов через усі бюрократичні рогатки і таки отримав призначення на посаду.

— Фантастична кар'єра — у 24 роки обіймати керівну посаду такого рівня.

— Так, моя посада за повноваженнями і зарплатнею прирівнювалася до заступника голови облвиконкому. Більше того, це була автономна від місцевого керівництва робота — повна самостійність! Я ініціював перші в Україні аукціони, реструктуризацію. Відділив від «Волиньнафтопродукт» три основні бази й заправки, магазини від оптових баз — це були чи не єдині на той час в Україні прецеденти! Але з приходом нового президента в 1994 році, коли помінялося столичне керівництво ФДМ, цей період завершився. Працювати стало знову дискомфортно: не робота, а суцільні папери, нескінченні перевірки. І я знову пішов.

— Куди?

— Ніби в нікуди. Але життя —

— Невже вам знову захотілося змін?

— Атож. Я реально оцінив власні шанси й активно включився до виборів до Верховної Ради. Чому? По-перше, я знав, що серед 20 моїх конкурентів не було жодного бізнесмена. І моє гасло: «Зробив щось на виробництві, зроблю і в державі», — було виграним. По-друге, завдяки тому, що працював на виробництві і займався просуванням торгової марки, я добре знав, як «піарити».

— Секретами поділитесь? Упереддєнь парламентських виборів це знову актуально.

— Будь ласка. Я почав із того, що продумав і склав медіа-план. За два місяці до виборів я підписав угоди на рекламу на ТБ, радіо, газетах, склав зручний графік її виходу. Слідкував за рейтингами і соціологічними дослідженнями. До того ж я не вів кампанії «проти», я боровся «за» — за себе. Спочатку я був десь на останніх місцях. Тому я зробив таку піарівську акцію. Запустив до газети анонс статті під назвою «Невже Свирида кине на вибори сім вагонів майонезу?» Це було настільки правдоподібно, що вже наступного дня про це говорили всі. Конкуренти забули про себе, на кожному кроці згадували Свириду, звичайно, негативно, але тим самим все одно активно працювали «на мене». Я піднявся в рейтингу на 7 місце. Потім у тій газеті надрукували зі мною позитивне інтерв'ю, де про жодні вагони не йшлося. Я виграв у демократів Жулинського, Гудими, комуніста Гхиденка, керівника крайового НРУ Харченка і решти регіо-

ним моя система цінностей сильно змінилася. А, може, я прагматиком був завжди? Бо вважаю, що все те, в чому нема прагматизму — від лукавого.

— Наприклад?..

— Наші демократичні сили. Стосовно них досі є актуальним вже набридле всім прислів'я про кількість гетьманів і партій. Я був із 90-го по 98-й рік членом Демократичної партії. Я не хочу образити демократів — вони, як ніхто, близькі мені за духом — але їхній непрагматизм, непрактичність, невміння політичного адміністрування їх і згубили. Я переконався: з ними каші не зварить. Пройшовши до парламенту, я не бачив іншої альтернативи, ніж йти в «Трудову Україну». Ця ідеологія — до України через працю — мені зрозуміла.

— «Трудову Україну» називають фракцією не тільки прагматиків, але й олігархів... Ви є одним із них?

— Ні, я не вважаю себе олігархом. А до таких понять взагалі ставлюсь філософськи. Олігархи — просто люди, які мають достатньо сил, щоб впливати на державну політику...

— Сил і грошей...

— Можливо, це класичне визначення. Але філософія цього явища набагато цікавіша — ну скажіть, кого з «олігархів» знали ще п'ять років тому? Це змінне поняття, свита короля. За кілька років олігархами назвуть інших людей. А хіба удільні князівки не були олігархами, які впливали на політику князя усієї Русі Володимира. А фаворити короля? Навіть у Леніна були свої олігархи! А чим не

ПРОЙШЛА ВІЙНА МОЇМ СЕЛОМ

Мене, 76-річного ветерана війни 1941—1945 рр., її живого свідка й учасника, який 16-річним юнаком опинився в самому її жерлі, не полишає відчуття тривоги від того, що й через 60 років від її початку про неї так і не сказано до кінця всієї святої правди.

Часто ставлю запитання перед своїми односельцями: коли прийде усвідомлення — і чи прийде взагалі! — того, що всі війни, які відбувалися на нашій українській землі, і перемоги в них ніколи не були нашими, що нашими були лише поразки і незліченні жертви, що Україна віками була територією конфліктів між її агресивними сусідами, а наслідком кровопролитних на ній зіткнень було чергове винищення етносу.

І остання війна для моїх односельців стала винищувальною. З моєї Гусачівки — села вічних хліборобів, що за 50 кілометрів на південь від Києва — вона забрала 200 здорових і сильних носіїв генофонду. Хвилює і ще довго хвилюватиме односельців ця жертвна цифра. Вона поклала початок загибелі села, а заодно й "грізного" Союзу. Та ще більше тривожить факт безглузді загибелі 125-ти односельців з тих двохсот. Вони загинули в перші дні й тижні війни, вони зникли безвісти! Місцевим пошуковцям спільно з автором цих рядків так і не вдалося встановити, де, коли і за яких обставин загинув кожний з них. З поодиноким свідченням вдалося встановити, що вони, не дійшовши до передової, яка стрімко наближалася, або були розстріляні з повітря в безладно відступаючих колонах, або ж, опинившись у "мішках", потрапили в полон і загинули в переповнених таборах військовополонених.

Вони були приречені з самого початку. Адже нашвидку, поспіхом мобілізовані, зовсім не підготовлені до активних бойових дій, настрахані нещодавніми репресіями, вони враз опинилися в неймовірному виборі раптового нападу як результату

таємної підготовки фашистського та більшовицького лідерів до нового поділу Європи, як наслідку того, що перший випередив (перехитрив) другого. Зчепилися два тирані, а пролилася кров невинних, у тому числі й моїх земляків.

Раптовий напад лютого ворога засвідчив не лише його підступність, але й безпорадність сталінського режиму в екстремальній ситуації. А та ситуація створювалася самим режимом: кожний, хто поширював чутки про неминучість війни, вважався ворогом і безжалюно карався.

Врахувавши те, що "рівноправна" УРСР не мала ні власної армії, ні права на самостійне вирішення питань, а оборонного значення й поготів, ворог спрямував свій головний удар саме на неї. Він ударив у те місце більшовицької імперії, де 8 років тому вимерли з голоду мільйони безправних "гвинтиків", у тому числі й 230 моїх односельців, де пограбували сотні тисяч гречкосіїв, названих куркулями, в тому числі й півсотні земляків, де насильно створили колгоспи — ці резервації найдешевшої селянської робочої сили, де царизм, а потім більшовизм постійно витравлювали все національне.

Тож не дивно, що вже на 40-ий день війни моє село опинилося в окупації, тобто ворог був на підступах до Києва.

Фактом наваленої окупації фашистами українських земель сталінський режим пізніше скористався: аби виправдати власну розгубленість, звинуватив українських солдатів у тому, що вони, мовляв, чинили недостатній опір ворогові. Режим підозрював мало не в зраді тих, кого сам же приніс у жертву в перші дні війни, тих, кого він поставив перед дилемою: з одного боку, треба було боронити рідну землю від ворога, з іншого — виникало бажання помститися тим, хто вчинив наругу над ними.

Отож, у сорок третьому, коли село було звільнено від окупації, односельців мобілізували вдруге,

але тепер вони опинилися під підозрою, а водночас під прицілом забороджувальних загонів. Виконуючи написані інструкції, польові командири свідомо кинули їх — не обмундированих, не взятих на військовий облік, з однією гвинтівкою на двох-трох — на добре укріплені ворожі позиції з надуманим завданням перевірки "міцності і глибини оборони ворога". Там вони — ще вісім моїх односельців — і полягли на своєму колгоспному полі, просякнутому їхнім гірким потом, а потім і кров'ю, майже на очах своїх рідних, які шукали їх на полі бою, виносили, ризикуючи власним життям, і ховали на сільському цвинтарі.

То був прояв відвертого військового геноциду з боку каральних органів деспотичного режиму, який в умовах війни необмежено посилювався.

Десять років по війні загинили односельців нараховувалося офіційно 136, про що свідчили викарбувані на плитах сільського меморіалу імена. А ще про 55 (!) — ні слуху, ні духу. Вони ніби загубилися, їх наче й не було, ними не цікавилися владні партійні органи, їхні імена не називалися 9 травня, їх свідомо обминали, посилаючись на відсутність достовірних відомостей у військоматах. Десять років по війні! За умови рекламованого гасла "Ніхто не забутий!"

Так офіційна московська влада провокувала і підтримувала недовіру до тих воїнів, над якими десяти років тяжіло, немов тавро, "пропав безвісти". Десять років по війні згорьовані жінки чекали чоловіків, а матері — синів... Десять років по

війні, вже в умовах "розвинутого соціалізму" нація залишалася безправною, її і наступні режими зневажали.

Вже в умовах незалежності стало можливим повернути пам'ять про "загублених" та внести їхні імена на плити меморіалу.

Двісті загинили односельців — лише один з трагічних наслідків тієї страшною війни. А ще 122 хати, що "під соломою" і "на долівці", залишилися зі своєю убогістю без господарів та 122 сім'ї — без надії та опори. А ще 830 днів і ночей окупаційного лихоліття, яке запам'яталося також розстрілом окупантами ще восьми односельців як активних комуністів та насильницьким вивезенням на примусові роботи до Німеччини 12 односельців. Лиша доля розпорядилася так, що батьки та старші брати тут вмирали від куль, що їх змушені були виробляти їхні діти в Німеччині.

Окупаційні лихоліття продовжилися післявоєнними поневіряннями, які запам'яталися тяжкою дармовою працею в колгоспі та подальшими утисками селян через стягнення неймовірних податків, "добровільну" підписку на державну позичку, "довічну" прописку в селі.

Важка доля спіткала і сім'ї тих, хто поклав свою голову на вівтар перемоги. Перемоги, яку більшовицький режим привласнив і використав для подальшого зміцнення тоталітарної системи. Перемоги, яка не принесла землякам ні матеріальних благ, ні духовного визволення. Перемоги, яка для мого села (а воно — Україна в мініатюрі!) воістину виявилася пірровою, проте

продовжує утримувати нашу незалежність на прив'язі.

Розкуркулювання, голодомор, репресії, великі та всілякі "малі" війни під самий корінь підрубали сільську громаду, в якій насильницька смерть скосила понад 430 її громадян і перетворила колись велике село на околицю.

Перебуваючи в постійній залежності і безправ'ї, українці впродовж віків складали свої голови за чужі інтереси: реєстрові козаки — за панську Польщу, рекрути — за царську, а червоногвардійці — за більшовицьку імперію, червоноармійці воювали за агресивні плани тоталітарно-репресивного режиму на північно-західних рубежах Союзу, а українські радянські солдати клали свої голови за інтереси Москви в Празі, Будапешті, Кабулі... Пророчими виявилися рядки з поеми "Кавказ": "Не за Україну, А за її ката довелося прольїть Кров добру..."

60 років минуло з часу початку війни 1941—1945 рр., а мене не полишає думка про безглузду загибель моїх односельців. Вселяє надію впевненість, що в умовах нелегкого, але вільного державотворення та етноствердження у праправнуків загинилих Яценків, Диких, Дзюбів, Лепесіїв... утвердяться стимули для прояву героїчних подвигів як внутрішньої потреби, як переконаності в необхідності захисту вже не чужих інтересів, а власної волі й незалежності.

**Ананій ЗАКРЕВСЬКИЙ,
красзнавець,
Київська область,
Обухівський район**

НА ВІЧНІМ БЕРЕЗІ ПЕЧАЛІ

Війна завше — кривавий водорозділ поміж державами, людьми, поколіннями. Водорозділ у душі, роздвоєний на вчорашнє і майбутнє. І тільки час здатний висушити цей мутний кривавий потік, але річище довго ще чорніє сумною трагічною пусткою. Найпечальніше, що цей біль передається генетично. І моє покоління, народжене по війні батьками, які її пережили, досі носить у тілі й душі її генетичні осколки. В дитинстві мені часто снилися темні, мов доісторичні істоти, німецькі танки, що сунули на мене з чорних димів війни. Я була на грані смерті, але вчасно прокидалася.

Тільки згодом зрозуміла: переживала той жах, який пережив мій батько під Ясами, коли його разом з іншими сіросвітними сільськими хлопцями, необученими, майже безбройними, радянське командування кинуло під німецькі танки на підступах до Букурешту. Роки віддаляли нас від війни, але з її трагічного оточення моє село ще довго-довго виходило, довго гоїло рани, здавалося, невинно.

На стіні у бабиній хаті з'явилися два портрети вродливих юнаків, зроблені заїжджим фотографом із маленьких любительських фоток. Мої дядьки-близнюки. Василь, повний кавалер орденів "Слави", загинув у Чехословаччині. Ахрем — пропав безвісти, тікаючи з німецької каторги. Мама часто мовчки стояла перед тими портретами і плакала. І це було страшно, бо поза тим я ніколи не бачила, щоб моя стримана мама навіть у найтяжчі хвилини плакала.

Мій дядько Олекса часто напивався, починав буянити, а потім, ридуючи, засинав, зв'язаний моїм батьком. А дядина, моя інте-

лігентна і красива дядина, кожного разу, щоб заспокоїти нас, дітей, казала: — "Це з нього війна виходить..."

Ця страшна війна виходила з дядька все життя, врешті, він пристрастився до одеколону, на згадку про "бойові сто грам", які їм видавали щодня на передовій "для подняття боевого духа". Всю війну дядько провів на передовій, як "штрафник" після втечі з оточення, був контужений і чудом залишився живим. Він стільки бачив смертей, але не міг змиритися з однією — смертю свого маленького сина, який підірвався на гранаті просто біля хати, на очах у дядини. І цього не міг простити Сталіну до самої смерті.

Війна блукала селом задушливими плачами самотніх старих дівчат, що так ніколи й не вийшли заміж. Не було за кого. Майже всіх хлопців забрала війна-розлучниця.

Війна ходила разом зі мною у школу. Їх звали Наталка, Володя, Мальвіна... Їх принесли з війни, а точніше з німецької неволі, сільські дівчата, забрані туди п'ятнадцятилітніми, загнані, як худоба. Моя мама, рятуючись від неволі, випікала на своєму вродливому личку соком чистотілу пухирі, роздирала його реп'яшками, пила настої махорки, щоб викликати кривавий туберкульозний кашель, і мало не померла від отруєння.

Німецька неволя обминула її, але не обминула відбудова донбаських шахт. Клаустрофобія, яка все життя переслідувала її, передалася моїй дочці, яка з дитинства боїться ліфтів. Мене вразило її пояснення цього страху, ніби сказане моєю мамою, яку дочка зовсім не пам'ятає: "Здається, мене спускають у шахту".

Генетичний страх, генетичний

біль — він сильніший за логіку. Сильніший за нормальне людське бажання звільнитися від кривавої реальності, де людина полює на людину, де нищиться душа в ім'я вигаданої ідеї світового панування чи захисту батьківщини.

Друга світова війна відходить разом із поколіннями, залишаючи нам стели й пам'ятники загиним. А її слідами блукає тінь іншої — афганської. І знову — боєм, і материнським плачем, і каліцтвом — тілесним і духовним. І села наші, і міста ще пам'ятають, як поверталися з неї цинковими домовинами красиві селянські й робітничі сини... А ті, які уціліли від куль моджахедів і повернулися на рідну землю, назвуть себе втраченим поколінням, з гіркою усвідомивши істинну суть свого героїства. І час навряд чи засипле рятівним піском кривавий водорозділ, що розітьвав навіп'ї їхні душі. І по рожевих снах їхніх дітей ще довго повзтимуть страхітливими доісторичними істотами розпечені афганською пустелею танки.

Доля нам подарувала не просто незалежність, а шанс ніколи не вертатися на стежку війни, назавжди покинувши її триклятий берег. І це ми мусимо, зобов'язані пам'ятати. Особливо сьогодні, коли зовсім під боком, у сусідній державі, гримить-не змовкає війна.

Галина ТАРАСЮК

У шкільному красзнавчому музеї с. Требухів

ПАМ'ЯТНИКИ В БУДЕНЬ

1

Як відомо, пам'ятники зводять не на будень, не на свято, а назавжди... Принаймні, так здається тим, хто їх зводить.

І все ж, пам'ятники — як люди: є в них і буденні, і святкові дні. Фотограф Олександр Кутлахметов побував на київських площах Слави і Перемоги в звичайний червневий день. Кілька чоловік, до яких ми звернулися, виявилися випадковими перехожими, до того ж, приїжджими. Вони поспішали, тому на запитання, чи подобається їм пам'ятник на площі Перемоги (фото № 4), один з них відповів: "Пам'ятник як пам'ятник...", — сам того не помічаючи, дав своєрідну характеристику всьому, що височіє в містах не лише України,

але й на просторах СНД: щось грізне, небезпечне, — чи то багнет, чи маршальський жезл, словом, щось могутнє. Кількість бетону, арматури і висота кількох поверхових будинків мала засвідчувати небезпеку і силу, що їх випромінювала тоталітарна держава... Остерігати і застерігати. Давити масою, кількістю, густотою на квадратний кілометр... Пам'ятники війни... А перемозі, здобутій мільйонами життів?... Перемозі, крізь яку плакали мільйони очей і кричали передсмертним криком мільйони ротів, перемозі, що ввібрала радість і триумф, зненависть і

любов, надію і спогад, залишили мільйонні відтінки того дня, що означав перемогу. Тож у період активного будівництва соціалізму, виборена мільйонами життів наша Перемога втратила своє лице — просте, солдатське, втомлене, щасливе, — словом, людське обличчя. Життя пам'ятників у будень інакше, ніж у свята. Не звучать оркестри, не рябють квіти, не дзвенять медалі, марші і пафосні слова. Тільки голуби, хлоп'ята і — все рідше — ветерани ходять навколо пам'ятників. Першим хочеться звити гнізда на багнетах та в дуплах гармат, але поки що страшно. Другим — не страшно і дуже цікаво, якщо це дійсно гармата (фото № 3)! Третім є що згадати. Влас-

3

не, вони єдині, хто знає справжнє обличчя війни і Перемоги.

Л. Г.

2

4

СЛЬОЗА СКОРБОТИ

Щороку 14 червня багатонаціональна Буковина поринає в скорботу, поминаючи тисячі знівечених доль, тисячі своїх земляків, жорстоко вирваних з корінням з рідної землі й депортованих у Сибір нескоримий.

Але — спочатку було радісне свято возз'єднання Північної Буковини в лоні матері-України. А потім — жаклива розправа над буковинцями. У ніч з 13 на 14 червня 1941 року з Буковини було вивезено 8 тисяч українців, румунів, поляків, євреїв... Простих селян, ремісників, які мали нещастя на той день жити при новому радянському кордоні.

Їх вигнали з власних хатин цілими сім'ями, не давши навіть прихопити якусь хлібину, бодай пляшку води. Гнали у Чернівці і вантажили в товарні вагони, як худобу. У вагонах не було де сісти, всі стояли, притиснувшись один до одного, стоячи, справляли їй нужду.

Ридання дітей, жінок, стогін чоловіків ще й досі витає над тією довгою дорогою до Сибіру.

Покарані Сталіним ні за що, багато з них так ніколи і не повернулися на зелену Буковину. А ті, що повернулися, останні 10 років збираються 14 червня на Руському кладовищі в Чернівцях, де в ту ніч були убиті й закопані ті, що опиралися. Сьогодні там стоїть хрест і меморіальний знак у пам'ять про початок війни, яку розпочала комуністична імперія проти приєднаного і вже власного народу. За місяць до початку Другої світової війни...

Минулого тижня на цьому печальному місці зібралися буковинці на панахиду та мітинг скорботи, зорганізований обласним відділенням ВУТ "Просвіта" ім. Т. Шевченка та організацією репресованих.

У виступах колишніх депортованих, представників громадськості та влади звучали біль, і засторога, і воля — зробити все, щоб страхіття минулого не повторилися.

Вл. кор., м. Чернівці

ПОЕТИ ХОДИЛИ В АТАКУ

Подейкують, що в жорстокий час минулої війни українські радянські письменники здебільшого були військовими кореспондентами, або ж політруками-комісарами. Певна річ, що гостре слово теж вело до бою, кликало до помсти й перемоги. Однак, юність багатьох поетів пройшла через грізні фронти, дороги відступів і наступів, звитяги та хоробрості. Наші нинішні ветерани з перших днів далекої війни стояли на смерть у солдатських окопах, ходили в криваві атаки рядовими піхотинцями, розвідниками, артилеристами. Їх бойовий і ратний шлях віншують орденні й медалі, а їх правдива і талановита творчість гідно служить рідному народу.

Сьогодні серед наших авторів виступає лиш один письменник-фронтвик: Олександр Матійко. Це навдивовижу скромна й душевна людина з Божим поетичним даром. В українську літературу він прийшов вже по війні — опісля тих буремних, вікопомних літ. А свою громадянську зрілість починав рядовим солдатом.

Навіть наймолодші київські поети називають шановного Олександра Михайловича Матійка гарним і лагідним словом: Матієчко! Дивлячись на цю милу, привітну і світлу людину, аж ніяк не ймеш віри, що він пройшов страшенне пекло багатьох боїв аж до Берліна, всю війну служив артилеристом. А вірші поета вельми схожі на самого автора: ніжні, теплі, перевиті квітами і травами, натхнені соковитим українським словом. Нещодавно за збірку поезій "Родання" О. Матійко вшанований високою літературною пре-

мією імені Павла Тичини. Ми вітаємо Вас, шановний наш Матієчку, славний ветеране! Нам сподобалася також Ваша полум'яна книжка віршів під промовистою назвою "Згасають дальні перегроми", яка присвячена вірним друзям незабутніх років.

М. С.

Олександр МАТІЙКО:
"ЗГАСАЮТЬ ДАЛЬНІ
ПЕРЕГРОМИ"

Тоді була війна.

8 серпня 1941 року гітлерівці — за планом "Барбароса" — намічали марширувати Хрещатиком. Не вийшло. Героїчна оборона Києва тривала ще довго.

...Саперна лопатка загубилася під час перебіжки.

Повземо голосієвською стернею під мінометним вогнем.

— Окопатись! — команда.

При ремені — ніж-багнет від СВТ. Длубаю ним сухе стернище, окопуюсь.

Вибух міни. Нестямний крик поруч. Боєць руками — до живота, а з нього все випадає...

Кидаюся перев'язати. Та де там...

Скільки житиму — не забуду.

Балада "Солдатське серце" у цій книжці — про нього.

Це було того ж таки 8 серпня під Києвом, коло села Мишоловки. Того ж таки числа, пізнього вечора, я був поранений у Мишоловці, в розвідці.

...На війну благословив нас, студентів, Київський педагогічний інститут. Через тиждень після її початку ми стали добровольцями-політбітцями.

Війну закінчив у Берліні.

САЛЮТ У БЕРЛІНІ

Салюту мить, яка була... Мені здалося, рідна нене, що й ти почула, ожила і селами біжиш до мене —

стернею, терніями, боса, в сльозах уся, простоволоса — на мирний грім, на мирний дзвін, сюди, в повержений Берлін.

Немов зустрілись... Мов жива, благословляла Перемогу. Я повторю твої слова — моливсь безбожник:

— Слава Богу...

Зі мною чи не зі мною було все — згадати б мені. Може, й не я з війською зустрівся тоді на війні?..

Як же тепер усе це згадати, у пізні літа? У мене ж однісіньке серце, а в ньому така тіснота...

СТЕПАН БАНДЕРА-ОНУК: «ПРЕЗИДЕНТ, КОТРИЙ ДОЗВОЛИВ СЕБЕ ШАНТАЖУВАТИ, МАЄ ПІТИ У ВІДСТАВКУ»

Степан Бандера — онук Степана Бандери. Народився і виріс у Канаді в місті Вінніпег. Після здобуття Україною Незалежності, перервав своє навчання в університеті і в романтичному пориві приїхав в Україну. В Канаді залишив маму і двох молодших сестер. Степан, як він стверджує, вже сам собі господар і власні амбіції та плани пов'язує з Україною. Мріє залишитися тут назавжди, написати англійською роман про власні пригоди й активно шукає собі дружину-українку, оскільки хотів би, щоб наступний Бандера народився, жив і творив би в Україні.

— **Степане, як ти уявляєш свого діда?**

— Я народився в 1970 році, коли, звісно ж, діда вже не було серед живих. І знаю про нього тільки з розповідей родичів, листів, фотокарток, його публіцистики. Ще збереглася аудіокассета з його голосом 1958 року (дідові було тоді тільки 49 років). І цей голос — спокійний, врівноважений, без зайвих емоцій. Мова — послідовна. З того, що я почув і прочитав, зрозумів — Степан Бандера був життєрадісною й привітною людиною. Любив дітей (дозволяв їм різні пустощі) і хороший відпочинок: лижі, поїзди, походи по гриби... Любив посидіти з друзями за пивом. Словом, був звичайним чоловіком, відданим національній ідеї, який Богою волею став її символом.

— **Бачу, ти й для себе розвінчуєш певні міфи про Степана Бандеру, його фанатизм?**

— Коли людина стає символом, люди чимало дофантазують, приписують їй якості та вчинки, яких насправді не було. Так, існує дотепер декілька версій про загибель Степана Бандери. Казали навіть, що його застрелили срібно кулею. Природно, мені хотілося знати, яким був дід насправді. Мій батько, на жаль, не встиг мені багато розповісти: він помер, коли мені виповнилося лише 14 років, і завжди був досить зайнятою людиною (Андрій Бандера займався журналістикою, видавав у Вінніпезі газету "Гомін України" — ред.). Але він давав мені книги й казав: "Учиись і будеш знати". В Україні ще живуть дві мої бабусі — матріархи нашої сім'ї — дещо я почерпнув від них. А недавно в Калуші відкрився музей Степана Бандери.

— **Ти схожий на діда?**

— Зовні, думаю, ні. Дід був дуже маленького зросту (збереглося фото, де він з куренем "Червона калина" — там усі хлопці на голову вищі від свого провідника). У нього були світлі

очі. А внутрішньо... Я увесь час намагаюся довести собі, що схожий. Намагаюся бути так само відданим Україні.

— **Батьки вчили тебе "на українця"? Розповідали про "образ ворога"? Чи, скажімо, про обов'язок перед Україною й прізвиськом?**

— Мене не готували ні для якої супермісії, просто виховували в українському дусі. Але антикомунізму вчили, так само як і антинацизму.

Для моїх батьків поняття "свобода людини" містило в собі загальнолюдські цінності.

Коли я вперше приїхав в Україну, то не знав, як тут поставляється до мого прізвища, і називався маминим — Федорій. Згодом відчув, що можу сміливо признаватися, що я — Бандера. В Україні бути Степаном Бандерою значно краще, ніж у Канаді. Там ти обмежений українським гетто — діаспорою, а тут це прізвище має резонанс.

— **Однак сприймається далеко не односторонньо.**

— Це точно. Комусь я цікавий саме тому, що Бандера, комусь це байдуже. Багато хто дивиться на мене, як на засіб отримати візу до Канади. Думають, що варто мені лише потелефонувати "нашому" послу — і віза готова. Дивно живучі радянські стереотипи: все вирішувати "за дзвінком"! А ще дехто вважає, що я дуже багатий. Я напозичав різним людям немалі суми, але більшість, здається, і не збираються повертати борги, переконані, що мені й без того вистачає. Якби ж тільки знали, який я "багатий"!

— **Чим же ти в Україні займаєшся й на що живеш?**

— Дещо заробляю як журналіст. Ще займаюся паром для іноземних компаній. Отримую приблизно ті ж кошти, які міг би заробити за по-

дібну роботу в Канаді. Але, щоправда, тут на них можна прожити набагато краще.

— **А політикою активно цікавишся?**

— Спочатку я думав зайнятися політикою, але наразі обмежуся розробленням проєктів для ЗМІ. Тобто буду робити те, що вмію робити найкраще. Я не збираюся ні вступати до якоїсь партії, ні балотуватися в народні депутати тільки тому, що у мене прізвище — Бандера. Вважаю, треба думати, що просити для себе у Бога. І взагалі, чим більше дорослішає чоловік, тим менше у нього має бути амбіцій. Може, хто й скаже, що я використовую дідове прізвище, але я твердо переконаний, що не зроблю нічого такого, що могло б заплямувати ім'я діда, яке стало символом цілого руху.

— **Ти вважаєш себе англо- чи українськоментальним?**

— В Канаді канадці вважають мене й моїх друзів українцями. Тут, в Україні, мене, ніде правди діти, сприймають як канадійця. Тобто виходить, що я не є абсолютним громадянином жодної країни: не космополіт, але й не "стовідсотково" "свій". А думати й відчувати можу і так, і так. Якщо зранку починаю щось англійською чи подивлюсь англійське телебачення, я — anglo, почну день з українського — важко переходжу в англоментальний світ.

— **Ти їхав в Україну, маючи про неї певні уявлення. Чи виправдалися твої сподівання?**

— Я уявляв незалежну Україну ідеальною, прикладом демократії. Адже були ж у нас конституційні традиції! І нашому народу властива природна потреба обмінюватися думками, дискутувати... Але процеси, розпочаті в Україні в 90-их роках, як бачу, поки що не завершені. Країна нагадує той самий Радянський Союз, тільки територіально зменшений.

— **А що ти думаєш з приводу "касетного скандалу"? Чи могло б щось подібне відбуватися в Канаді?**

— Зараз для України дуже важкі у часи суто психологічно. В Канаді також є проблеми, але зовсім інші: там активно виступають "зелені" за екологію. Але в Канаді — це точно! — ніколи не було б таких аномалій у пошуках і розслідуванні обставин зникнення журналіста, як у "справі Гонгадзе". Тут слідчі відверто брешуть, а журналісти не знають своїх прав.

У Росії висновки спеціалістів з точністю 98,5 відсотка виявились достатніми при експертизі ймовірного тіла царя Миколи II, а тут — плутанина в усьому. Схоже, урок Чорнобиля нічого Україні так і не навчив. Тоді мовчали, поки Швеція не виявила в себе "нашу" радіоактивну хмару. І ось тепер Україна знову "в хмарі", і знову все замовчується. Але ж пошук правди відбувається набагато швидше, якщо влада діє відкрито.

До того ж у Канаді президент, якого шантажують, вже точно не зміг би залишатися далі при владі. Адже зрозуміло, що оскільки є люди, які вирішують, коли і яку порцію компромату на нього видати, він не зможе повноцінно керувати країною. Він дбатиме тільки про власну безпеку.

Але, очевидно, поки в Україні не запроцесує механізм відповідальності людей влади, і президента також, "гра в намети" буде регулярно виникати. А чим довше затягується така ситуація, тим гірше для країни. І не треба тут фанатизму й гучних гасел про те, з ким, чи без кого, Україна. Президент має добровільно піти у відставку, а Україна має бути для України.

Зі Степаном Бандерою розмовляла Олена БОНДАРЕНКО

22 ЧЕРВНЯ 1941 РОКУ: ПОЧАТОК МІФУ «ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ»

Мабуть, немає сьогодні українця, який би не знав, що 22 червня 1941 почалася жахлива німецько-радянська війна. Але мало хто знає, що того ж таки дня партійна верхівка почала запустити в народ один з найпотужніших міфів, який будь-коли поневолював людські уми й серця, і який помираючи радянська імперія передала відновленій незалежній українській державі. Пригляньмося до цього міфу та його ролі в сьогодинському українському суспільстві.

22 червня сталінський ідеолог Омелян Ярославський написав довгезелізну статтю під заголовком "Велика вітчизняна війна радянського народу". Наступного дня стаття була надрукована в "Правді", а опісля в інших газетах. У статті йшлося про попереднє "визволення" Західної України й Прибалтики та неминучу "перемогу" над гітлерівською Німеччиною. Так було наголошено на трьох поняттях зароджуваного міфу: "вітчизняна війна", "визволення", "перемога". Невдовзі стаття була надрукована сотиссячним накладом у формі брошури, а разом з нею великим тиражем випущено буклет воєнних кличів. Як бачимо, не народ, а партія назвала цю війну "вітчизняною", як і не народ, а партія започаткувала міф "Великої Вітчизняної війни".

Під час війни міф мобілізував народні маси проти ворога, а після війни став інструментом творення нової, режимово вигідної, колективної пам'яті. Історик німецьких міфів Ганс-Юрген Пандель пише про міфи як "кодування історичної свідомості" з метою тлумачення сучасного та, на підставі минулого,

формування перспектив на майбутнє. Міф "Великої Вітчизняної війни" скріплював комуністичний режим, консолідував радянську імперію та допомагав перетворити її з багатонаціональної на однонаціональний, російськомовний "радянський народ". Не випадково посилення міфу (будування музеїв, пам'ятників тощо) припадає на роки впровадження теорій "двох рідних мов", злиття радянських народів.

Одним із парадоксів пострадянської України є перебрання нею радянського міфу. Чи може послужити для національної й державної консолідації української незалежності міф, метою якого було втримати єдність радянської імперії? Здоровий глузд каже, що ні. "Міфи — пише Пандель, — подаються як "втрачене минуле", що необхідно знову повернути". Втрачене минуле "Великої Вітчизняної війни" — це сталінська "родіна", або, точніше — "тюрма народів". Дивно звучать сьогодні визнання Радянського Союзу "імперією" і водночас "вітчизною". Бо якщо комуністична імперія зла була "вітчизною" для колонізованого українського народу, то тоді логічно вважати Українську Повстанську Армію, яка боролася лише за Україну, ворогом свого власного українського народу. Такі абсурди, свідомо чи несвідомо, пропагують сьогодні прихильники міфу "ВВВ".

Не менш неологічним є твердження про визволення України Червоною армією. "Визволення" означає повернення волі. Коли один рабовласник відбере раба від іншого і зробить його своїм рабом, то чи

ПОГЛЯД З-ЗА ОКЕАНУ

не блюзнірство говорити тут про "визволення"? Були визволені Франція, Бельгія та інші західні країни, навіть Росія була визволена частково (лише в національному сенсі), але жодного визволення (ні національного, ні політичного, ні соціального, ні релігійного, ні іншого) не дістала Україна. Тоталітарні імперії не визволяють колоній, вони лише завойовують або відвоюовують їх, як це й було у ставленні сталінської імперії до України з 1939 до 1944.

У травні 1945 року закінчилася війна проти Німеччини і виправданим є сьогодні відзначати цю подію: бо в центральній Європі перестали гинути українські солдати. Але до чого тут гучний день "Перемоги"? Перемогу над Німеччиною здобув не "радянський народ", а "гвинтики" з яких складалася сталінська імперія. Це 25 червня 1945 року визнав у тості сам "любимий вождь": "Я б хотів випити за здоров'я [...] людей, яких вважають "гвинтиками" великої державного механізму, але без яких ми — маршали і командуючі фронтами і арміями, говорячи грубо, і біса не варті".

"Перемога для всіх одна", проголошують прибічники міфу "Перемог радянського народу". Чи справді? Перемога кого? Перемога над ким? У Західній Україні жорстока війна проти УПА та цивільного населення, яке її підтримувало, продовжувалася ще довгі роки і остаточну перемогу над воїнами за незалежну українську державу радянська влада здобула аж на початку 50-их років. Пе-

ремій упівств не український народ, а сталінські "гвинтики".

Сьогодні констатуємо історичний парадокс і політичну небезпеку. Українська держава, яка постола завдяки розпадові Радянського Союзу, замість того, щоб викоренити міф, який був інтегруючою силою і консолідатором усвідомлення єдності колишньої радянської імперії, його перебрала й плекає. За десять років цей антиукраїнський міф не послаб, а зміцнів: агресивним речником його стала найбільша організація ветеранів України (портрет "вождя" донині на почесному місці в приймальні офісу на вулиці Липській) та ліві партії. Прихильниками міфу залишаються Президент України, український уряд і Верховна Рада, а загрозовість міфу для української держави недобачають, або не хочуть бачи-

ти, центристські партії, українська інтелігенція. 60-та річниця вибуху німецько-радянської війни дає нову нагоду для посилення міфу.

Цьогорічне відзначення початку німецько-радянської війни повинно дати новий поштовх до відкинення старих міфів і повернення історичної правди. Треба представити війну тією страшною подією, якою вона насправді була. Необхідно висвітлити злочинність як нацистського, так і радянського режимів, бо вони однаково винищували український народ. Віддати належну шану всім ветеранам, у яких би арміях вони не служили. Лише такий підхід до трагічного минулого є гідним нової незалежної демократичної української держави.

Роман СЕРБИН, Канада

РЕГІОНИ — НА ВІДКУП ОЛІГАРХАМ?

Відставка реформаторського Кабінету Міністрів Віктора Ющенка виявила цікаву закономірність кадрової політики Президента України. Ющенківських реформаторів в уряді змінили кінахівські міністри, але чомусь з тими самими прізвищами. Дещо складніша ситуація в регіонах, на які мали претензії окремі олігархічні партії.

Ще в квітні цього року голова СДПУ(о) і перший віце-спікер парламенту Віктор Медведчук заявив, що партія добиватиметься заміни керівників облдержадміністрацій в Закарпатській та Чернівецькій областях, де есдеки мають свої політичні та економічні інтереси. Останні кадрові зміни засвідчили, що олігархам все ж таки вдалося добитися поступок з боку Президента. Нещодавно голова Закарпатської облдержадміністрації Віктор Балога добровільно подав у відставку, а на його місце призначений колишній керівник дніпропетровської міліції, а ще раніше начальник Закарпатського, Кримського та Чернівецького управлінь Міністерства внутрішніх справ Геннадій Москаль. Аналітики довго думали і гадали, чи є Москаль кандидатурою СДПУ(о), есдеки з приводу його призначення чаркувалися, а сам новоспечений закарпатський губернатор або темнів, або відмовчався. В одному зі своїх перших інтерв'ю він заявив, що кадрові призначення робитиме лише після консультацій з лідерами місцевих осередків політичних партій, а в іншому спростував чутки про причетність до свого призначення СДПУ(о): "Мене призначив Президент України, представив новий Прем'єр Анатолій Кінах. Я служу Президенту — це моя вертикаль... А представників усіх партій закликаю до одного — не заважаєте працювати. А якщо допомагаєте, то не на словах". Водночас, нові призначення в закарпатській облдержадміністрації погоджувалися далеко не з усіма партіями. Так, двома першими заступниками голови Закарпатської облдержадміністрації призначені: з політико-правових питань — Іван Різак — перший секретар обкому СДПУ(о), з питань економіки — Микола Анд-

русь — член СДПУ(о). Членом цієї партії є також заступник з питань промисловості, транспорту та зв'язку Василь Лентур. Не виключено, що до лав цієї партії належить новий керівник апарату Петро Трачук, призначення якого відбулося в доволі дивний спосіб. Будучи секретарем Ужгородської міської ради, Трачук одного дня просто не вийшов на роботу, а потім у міській раді дізналися, що він призначений на нову посаду. Очевидно, лише для збереження партійного плюралізму та демонстрації єдності блоку партійних і безпартійних у команді Москаля присутні: член НДП Федір Харута — заступник з питань підприємництва, малого і середнього бізнесу та туризму і безпартійний Дрябук, що відповідає за інвестиційно-інноваційну діяльність. Так що можна вважати, що реванш СДПУ(о) після минулорічної поразки у Закарпатті тепер удався.

Дещо інша ситуація в Чернівецькій області. Будучи зацікавленими у заміні голови облдержадміністрації Теофіла Бауера, місцеві та столичні есдеки все ж не зуміли "накопати" на нього якихось конкретних матеріалів, які б свідчили про зловживання владою або формування власних бізнес-структур (на відміну від того ж Балоги). Тому довготривалі торги за область поки що не увінчалися успіхом. Правда, на рівні чуток поширюється інформація, що Теофіл Бауер здобув підтримку з боку голови НДП Валерія Пустовоїтенка, політична зірка якого знову почала сходити і несподівано зреалізувалася в посаду Міністра транспорту, а також окремих впливових членів Партії регіонів, яка збирається конкурувати з СДПУ(о) на наступних парламентських виборах.

Однак, незважаючи на цю кадрову вакханалію і патронат над регіонами тих чи інших політичних сил й олігархічних угруповань, відкритим залишається питання — коли до влади йтимуть справжні професіонали без "даху", а кадрова політика набуде хоча б елементарних рис прозорості?

Олександр МОСТИПАКА,
Чернівці

ЛЕСЯ ГОНГАДЗЕ: «РАЗОМ З "ТАРАЩАНСЬКИМ ТІЛОМ" ХОЧУТЬ ПОХОВАТИ ПРАВДУ»

Наприкінці минулого тижня мати загиблого журналіста зустрілася з колегами свого сина. Приводом для зустрічі стала вимога офіційних органів до Лесі Гонгадзе поховати "таращанське тіло" як таке, що належить Георгієві. Мати не погоджується: "Ці останки не можуть належати Гі".

Лише через півроку після зникнення Георгія Лесю Гонгадзе, як повідомила вона журналістам, запросили оглянути "таращанське тіло", яке зберігалося без формаліну, морозильної камери та інших необхідних у судово-медичній експертизі засобів.

— Коли останки відкрили, звітти вилетіла хмара здоровенних мух, у чверть пальця завбільшки. Зараз щось побачити на тілі неможливо — від нього залишився хребет з ребрами, подекуди шматки розкладених тканин в поліетиленовому мішку. Але я — мама, і я знаю, я знаю, що ступня того небіжчика не належить моєму синові. Тому вони не хотіли допустити мене до нього раніше.

Форма й розмір ступні — зовсім не такі, як були у Гі, у нього нога була розмірів на три більшою.

Слідчі і всі органи слідства взагалі некомпетентні, їх потрібно судити. Від початку слідства у мене не взяли жодного матеріального доказу, що міг би допомогти встановити істину. У мене є волосся сина, воно було зрізане у семимісячного Георгія, коли його хрестили у церкві. З його светрів я сама позбирала його волосся. Є бритва, якою він голівся, є його одяг. Тож тіло давно можна було ідентифікувати, та чомусь цього не було зроблено.

Леся Гонгадзе подякувала всім, хто став на її захист — журналістам, політикам, світовій спільноті. Особливо — журналістові з об'єднання "Репортери без кордонів" Роберту Менару.

Тим часом з Генпрокуратури надійшла вказівка, щоб "таращанське тіло" поховали коштом держави. Хоч Леся Гонгадзе неодноразово наголошувала, що, як християнка, готова поховати

невідомі останки, однак:

— Я хочу знати, кого маю ховати. Адже кладу покійного поруч зі своїми батьками, колись у ту могилу покладуть і мене. Але я не можу поховати це тіло як тіло мого сина. До того ж — як можна за християнським звичаєм ховати тіло без голови? Разом з "таращанським тілом" хочуть закопати правду.

Як лікар, Леся Гонгадзе вивчала криміналістику і знає, що для 100-відсоткової ідентифікації тіла потрібні зразки кісток і волосся небіжчика. Експертиза, проведена німецькими спеціалістами за зразками крові Лесі Гонгадзе та її сина (кров залишилася на папері) засвідчила, що "таращанське тіло" не може належати Георгієві. Тим часом дослідники з Інституту патології збройних сил США впевнені, що тіло "безумовно, належить Гонгадзе".

Через це зараз мати вимагає повторної остаточної експертизи: "Я надала американським експертам волосся Гі, та стосовно нього чомусь не отримала відповіді".

Присутній на зустрічі президент Української правничої фундації (УПФ) нардеп Сергій Головатий оприлюднив заяву УПФ "з приводу нелюдського поводження Генпрокуратури України та Міністерства охорони здоров'я України стосовно Лесі Гонгадзе". У заяві методи, якими сьогодні діє держава стосовно матері загиблого, порівнюються з фашистсько-садистськими.

Свій протест проти тиску на Лесю Гонгадзе заявили і посли держав Євросоюзу в Україні.

Людмила ПУСТЕЛЬНИК

В. МЕДВЕДЧУК ВВАЖАЄ УРЯД КОАЛІЦІЙНИМ НА 40 ВІДСОТКІВ

(Нотатки з прес-конференції від 18 червня 2001 р.)

В. Медведчук повідомив про долю деяких законопроектів. Закон про Кабінет Міністрів зараз інтенсивно доопрацьовується профільним комітетом. Прийнятий недавно Закон про вибори

ще не надіслано на підпис Президенту, бо текст Закону ще не завізовано у профільному комітеті. На цьому тижні у сесійній залі будуть розглядатися і голосуватися перші три книги Цивільного Кодексу, проект Закону про судочину та Бюджетний Кодекс. Розпочнеться розгляд чергової бюджетної резолюції.

Віце-спікер і голова партії СДПУ(о) зауважив, що зараз важко робити якісь прогнози щодо наслідків наступних парламентських виборів. Проте йому б хотілося, щоб наступний парламент був демократичним і реформаторським. Разом з тим він доволі скептично висловився про сьогоднішні переговорні об'єднання процесу. Адже щодня підписують якісь угоди про співробітництво, а що з цього вийде, ще невідомо, бо реально виборчі блоки будуть формуватися аж у кінці жовтня на з'їздах партій. СДПУ(о) розглядає можливість як самостійної участі у виборах, так і в блоці з іншим партіями, включно з Демократичним Союзом.

Журналісти знову звернули увагу

В. Медведчука на те, що сформований щойно уряд не є, власне, коаліційним. В. Медведчук сказав, що на 40% він коаліційний, а поза тим коаліційність уряду не замикається на міністрах. Є ще голови державних комітетів, голови державних адміністрацій, їхні заступники тощо.

Говорячи про Конституцію, В. Медведчук не підтримав позицію Президента, який нібито недавно запропонував накласти мораторій на внесення змін до Конституції. На думку В. Медведчука, зміни треба вносити. Вони мусять стосуватися насамперед проблем депутатської недоторканності, створення парламентської більшості, переходу депутатів із однієї фракції до іншої, повноважень Верховної Ради щодо створення коаліційного уряду. В. Медведчук визначив коаліційність як спільну відповідальність.

Юрій ГНАТКЕВИЧ

ПРАВІ ВПЕВНЕНІ, ЩО БУДУТЬ РАЗОМ З ЮЩЕНКОМ

Праві політичні сили черговий раз задекларували готовність об'єднатися. Під вибори-2002 поки що. Єднання політиків, народних мас і ЗМІ, наразі, відбувається в жанрі "серії круглих столів". Стіл перший "Майбутнє України: погляд правих" означив коло політичних інтересів майбутнього об'єднання.

Лідери правого політичного крила — Віктор Пинзеник (лідер ПРП), Геннадій Удовенко (НРУ) та Юрій Костенко — запевнили, що після перемоги на виборах вони будуть "втілювати Українську національну ідею..., будувати українську національну економіку". Зміст української ідеї розкрив лідер НРУ Геннадій Удовенко. "Ми всі виступаємо за розбудову української України. Українська національна ідея — не є ідеєю націоналістичною. Україна — не тільки для українців. Найкращим прикладом є США. Конгломерат усіх націй і національностей у світі". Лібералізм, демократія, Україна... Юрій Костенко, проте, за поєднання усього хорошого. "Правова політика... У формі державного устрою — наближення до парламентаризму".

Віктор Пинзеник — оптиміст: "Праві партії не завдають головного болю нашим прихильникам з точки зору вибору. Я переконаний, що Віктор Ющенко буде з нами... і ми переможемо". Хоча, як наголосили лідери, вони "об'єднуються не під когось". Так чи інакше, єдиною очевидністю сьогодні є те, на думку Слави Стецько, голови КУНУ, що "...немає сили організаційної, яка б зробила порядок... спричинилася до розбудови Української держави".

Олександр СОЛОНЕЦЬ

ДУХОВНІ СПУСТОШЕННЯ І ТРАНСФОРМАЦІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ ХХ СТ.

Мені не подобається часто вживаний нині термін “духовний геноцид”. Застосування терміну геноцид до явищ небіологічного характеру робить цей термін усього лиш гострою емоційною метафорою, яка – хоч це і парадоксально – не передає глибини трагізму і тривалості наслідків того, що пережив український народ у сфері духу і культури.

Геноцид – це винищення певного соціуму, а в переносному значенні – злочинна дія, після якої в певних сферах суспільного життя залишається “випалена земля”.

Те, що робилося в духовній сфері, мало інший характер. Випалювано не все, і випалені ділянки інтенсивно засаджувало – створювався новий біоценоз змішаного характеру. Тобто, духовність не знищували тотально, її знищували вибірково, а головне – підмінювали і змінювали, створювали нову духовність чи псевдодуховність, нам вільно її називати як завгодно, але влада її над поколіннями триває й досі, і це найстрашніше. А в добу утвердження і переможної експансії цієї “ нової духовності” вона уявлялася її adeptам як усевітня і всевічна, як остаточне духовне визволення людства.

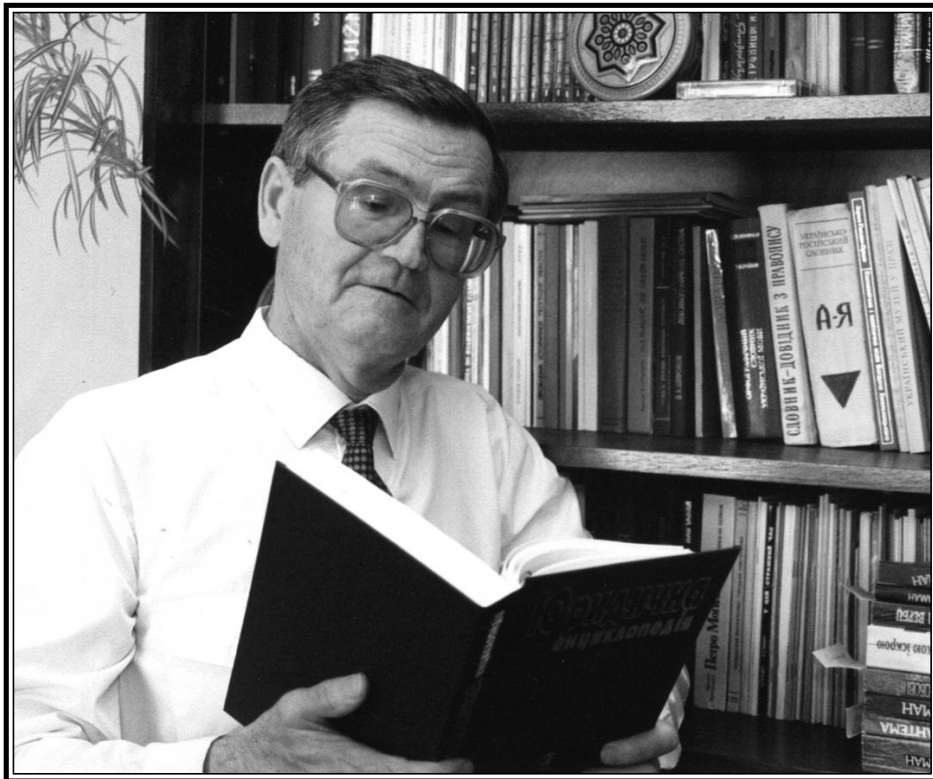
Отже, йдеться не про те, як розуміти ті або ті терміни й метафори, а про те, як розуміти історичний процес.

Усе ХІХ століття, особливо ж його друга половина і початок ХХ, пройшли від знакомості критики буржуазного суспільства і буржуазності взагалі, під знаком “зривання всіх і всіляких масок”. Це була критика в усіх аспектах – економічному, політичному, етичному, естетичному, – і з боку не лише соціалістів та анархістів усіх мастей, а й консерваторів, неоромантиків, релігійних мистиків, реформаторів, модерністів. На гребені цієї критики виникли такі екстремні енергії, як націонал-соціалізм і більшовизм. Особливо ж більшовизм підхопив і руйнівну силу викриття буржуазності, і екзальтовану мрію про нову духовність, мрію, яка дуже швидко матеріалізувалася в систему масових гіпнозів і тисків – ідеологічних, моральних, естетичних. І коли “старі” знищували задля “нового”, багатьом здавалося, що “старі” вже саме себе заперечило, а нове обіцяє вищу красу і вищу справедливість, – і не всім і не зразу ставала зрозумілою неадекватність, а потім і злочинність цієї підміни.

Ми сьогодні не маємо опису і аналізу цього драматичного світового процесу в усьому його спектрі. А без урахування світового контексту ми не зрозуміємо адекватно того, що діялося в Україні і в усьому СРСР у сфері духовності.

Візьмемо простий приклад. Події революції і силове встановлення радянської влади в Україні, Грузії, Вірменії, Казахстані, Якутії викликало розкол серед інтелігенції цих народів. Частина пішла в еміграцію, частина припинила, частина шукала співпраці з новою владою, а частина ентузіастично підхопила її ідеї. Так от, нині поведінка перших двох груп національної інтелігенції інтерпретується як чесна і правильна, а поведінка двох останніх як безчесна або принаймні неправильна, гідна жалю, зумовлена примусом, не вільна, а отже, й внутрішньо фальшива. Мені вже багато разів доводилося заперечувати таке спрощене пояснення, але – “вотще”. І “вотще” звертаюся до прихильників такої версії з запитанням: добре, Тичина, Курбас, Куліш, Хвильовий, М.Бойчук, Тиціан Табідзе, Паоло Яшвілі, Георгій Леонідзе, Єгіше Чаренц, Аксель Бакунц, Платон Ойунський, Олексій Кулаковський, зрештою Горький, Маяковський, Сєнін, Леонов і т.д., і т.д. – були в невольності, в “полоні”, ламалися під тиском. Але у якому полоні були і під яким тиском зламалися Ромен Роллан і Пабло Неруда, Луї Арагон і Пабло Пікассо, Бертольд Брехт і Мартін Андерсен Нексе, Андрій Упіт і Пятрас Цвірка, Монтвілла і Аугуст Якобсон, зрештою – ті англійські аристократи, які добровільно і принципово без винагороди надавали радянській розвідці найважливіші таємниці Заходу?

Мабуть, тут треба говорити про інший полон – полон ідеї. А чи досліджено хоча б параметри цього полону, не кажучи про тонкощі дії його атмосфери? До речі, тут виникає ще одне запитання: чому з того першого, радянського полону, полону подвійного – ідейного і інституційного, – стали вириватися раніше, бодай навіть у небуття (починаючи з Хвильо-

вого), а в полоні ідейному на Заході ще довго блаженствували? Втім, тут відповідь очевидніша.

Цим трохи полемічним вступом я хотів розширити тему (втім, і без того майже неосвящену) і звернути увагу на деякі зигноровані її аспекти.

А тепер кілька тез уже безпосередньо на цю тему: як відбувався, які етапи проходив отой процес викорінювання одних і підсаджування інших елементів духовності, процес переродження духовності в Україні.

Починати цей довгий історичний ланцюг перетворень можна – умовно, звичайно, – з підпорядкування в ХІІ столітті української церкви Москві, що поступово змінювало її характер, відривало від українського життя, бюрократизувало її структуру; задовго до більшовиків церква застосувала дуже ефективний метод боротьби із сепаратизмом – “горизонтальну ротацію кадрів”; зрештою, стала основним, поряд із царською адміністрацією, агентом русифікації. У ХІХ ст. вона в переважній більшості була вже не носієм духовності, а носієм духовного гніту. Застерегаюся: говорю не про християнську релігію, а про московську церкву, і беру в свідки українську класичну літературу.

Паралельно відбувалася передислокація духовних сил, переміщення духовних потенціалів з Півдня на Північ. Цей процес з погляду фактичного описано в багатьох фундаментальних працях, але, мабуть, ще недостатньо проаналізовано з погляду чинників і мотивацій. Адже йдеться не тільки про типове імперське “вербування мізків”, а й про тонші механізми культурної самоконцентрації в центрах світового значення, про особистий вибір талановитих особистостей у пошуках ширшого простору для самореалізації, – особливо в добу, коли Україну перетворено остаточно на зневажену провінцію, а обов’язок служіння рідному народові ще не став дійовим стимулом для багатьох.

Елементом справді лінгвоцидної і культуроцидної політики царизму була довга низка актів заборонного характеру протягом ХІІІ і ХІХ століть. Вони відомі, але їх не знають і не хочуть знати ті, хто сьогодні веде шалену кампанію проти міфічної “українізації”.

А ось про один знаменний етап ідеологічного етноциду, який можна віднести й до духовного геноциду (якщо погодитись із цим терміном), ми й самі забуваємо. Маю на увазі ентузіастичну діяльність київського гурту “руських націоналістів”, “істинно русских людей” на початку ХХ ст. (Мушу попросити пробачення у етнічних росіян, і нагадати, що ті люди були не росіянами, а звичайними малоросами, з тих, про кого справедливо сказав В.Ленін: “инородцы обычно переселивают по части истинно русского настроения”). Київські “русские” повели широким фронтом наступ на паростки українства, в київській же пресі викриваючи мазепинців і сепаратистів, висміюючи українську мову, мовляв, недолугі поту-

ги “разных Франков и Грушевских”, а в “научных” працях доводячи штучність української мови, безперспективність української культури і необхідність утвердження “єдиного (або: триєдиного) русского народа”, “єдиной (або: триєдиной) русской культуры”. Дивним чином ці замшілі тексти київських “русских националистов” через століття витягують і, навіть не провітривши, передрукують і використовують в українофобській пропаганді як московські слов’янолюби, так і київські “інтернаціоналісти”.

Ще одним ударом по українській духовності було тотальне знищення української громадянської і культурної інфраструктури в Галичині після її окупації російським військом у 1914-1915 роках. Це теж малознана сторінка української трагедії.

Терор проти української інтелігенції і навіть взагалі проти носіїв української мови здійснювали протягом 1918-19 років і денікінці, і червоні війська.

Але з остаточним утвердженням радянської влади, а власне, ще раніше – з 1919 року, другого приходу більшовиків, починається принципово інакша національна і культурна політика. Методи фізичної ліквідації культурних діячів тривають, але “впорядковуються”, трохи обмежуються – до “необхідного” мінімуму, а на перший план виходить перспективна національно-культурна програма як складова частина програми більшовизації України.

Тут треба враховувати, що в перші роки більшовизм перемігав і утверджувався на етосі соціальної і національної справедливості (в іпостасі інтернаціоналізму), всебічного заперечення спадщини царизму, в тому числі і Російської імперії як тюрми народів. Це мав бути плацдарм світової революції, в якій ударною силою були б колоніальні народи. Саме в цьому контексті можна зрозуміти українську політику більшовизму 20-х років; як і зусилля боротьбистів та націонал-комуністів максимально використати цю обставину; як і пафос української літератури і публіцистично-політичної думки, сконцентрований на ідеї будівництва могутньої індустріальної, культурно самобутньої, в усіх відношеннях модерної України. Це була спроба національної самореалізації у формах, адекватних тодішній історичній реальності, і непростимою інтелектуальною убогістю є зведення цієї драми до колабораціонізму чи пристосування української інтелігенції.

Московський центр розумів ситуацію набагато краще, ніж нинішні переоцінювачі історії. Коли зникли останні надії на світову революцію і на перший план вийшло зміцнення великодержавного моноліту, – зростання національних еліт і національних культур, насамперед української, почало сприйматися як смертельна загроза. І вибірково сплановані репресії проти української інтелігенції приблизно від 1928 року починають переростати в масовий терор.

Я не буду тут наводити факти і цифри про

небачені в історії масштаби цього терору – все це описане вже в багатьох фундаментальних дослідженнях, створених і в діаспорі, і в пострадянській Україні. Тут я зміг би хіба що повторити загальновідоме.

Хочу лише звернути увагу на те, що терор здійснювався під потужним ідеологічним прикриттям і психологічною обробкою, що створювало атмосферу масової істерії, – а це було важливим елементом довготривалого спотворення духовності. Як і тактика в боротьбі з українською інтелігенцією: нацькування одних груп на інші, використання спершу комуністичних вірних проти скептиків, потім заляканих проти вірних, потім новозавербованих проти “старих” і т.д. Усе це створювало таку психологічну, а отже, й духовну атмосферу в суспільстві, яка ставала базою формування нового типу інтелігента, позбавленого ідентичності і напрямів “підключеного” до струмків офіційної політики.

Глибокий і довготривалий деструктивний вплив на психіку і духовність народу мала добровільна або вимушена участь сотень тисяч, а може, і мільйонів українців у політичних кампаніях проти “ворогів народу” і в розкуркуленні, коли нерідко сусіди в сусідів вишукували зерно або стягали хустку з голови у виселюваної “куркульки” і не соромлячись ходили в чужих чоботях. І причини, і наслідки такої соціальної поведінки ще мало досліджені в нашій етно- і соціопсихології.

І, звичайно ж, мільйони жертв голодомору – це не тільки страшні муки кожної людини з цих мільйонів, і не тільки страшний удар по вітальній силі нації, це й удар по її майбутньому, це нищення її духовності: зникла Атлантида традиційного українського села.

Після всього цього, здавалося б, уже немає про що говорити. Але в історії не буває пустот. Хоч і зі страшними ранами, українське суспільство існувало і навіть потроху загоювало рани. А ніяке суспільство не може існувати без деяких функцій духовного порядку, тим більше суспільство, яке має бути потужним. Отож діти вчилися в школах і інститутах; виходили книжки; інтенсивно розвивалися технічні і природничі науки; працювали театри і клуби; люди співали і танцювали в гуртках художньої самодіяльності. Тобто, народ жив, хоч і зранений, і жила його духовність, хоч і ущерблена, а в чомусь спотворена.

Аналіз характеру цієї духовності та її спотворень, її здобутків і втрат, її впливу на сучасний духовний стан суспільства, – це окрема тема.

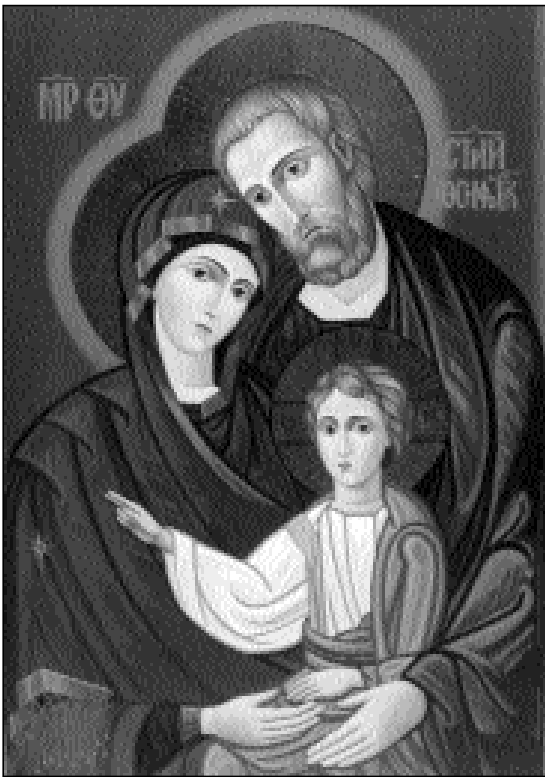
Тут хочу тільки додати: ми говоримо про духовний геноцид більшовицьких часів, але недобаємо той, що може статися на наших очах: інакшого характеру, але з можливими не менш драматичними наслідками. З побуту народу вимивається книга. В масштабах усієї країни експропрійовано книгарні. Руйнуються або занепадають бібліотеки. Сільська молодь фактично позбавлена рівних умов (а може, і взагалі умов) для продовження освіти. Деградує побут мільйонів людей, а відповідно і їхня соціальна та приватна поведінка.

Значна частина засобів масової інформації працює на пониження морального рівня і примітивізацію запитів та смаків людності. І безсоромно паразитує на національній несформованості, на глибокій зрусифікованості суспільства, нагнітаючи шалену кампанію компрометації української культури і українства взагалі, що випливає вже в хуліганське шельмування нашої класики, в зухвале огидження дорогих українцям імен, – під децибел фарисейської риторики про свободу слова та права людини, що не мають жодного відношення до цих публічних паскудств. Коли читаєш таку пресу, створюється враження, що живемо в окупованій країні, й окупант звіріє з кожним днем.

А нещодавно нас порадували новиною: наступного року в Києві, з ініціативи і, певно, не без грошків наших-таки лицарів з “большої дороги” українських реформ, відбудеться Всесвітній форум російської преси. Можна було б тільки гордитися таким вибором, якби ж в Україні і в Києві, де мало не щотижня з’являються все нові й нові російськомовні газети, була б, крім російської преси, хоч трохи рівнозначна українська. А за нинішніх реалій проведення в Києві цього міжнародного шоу нагадуватиме бенкет, який після перемоги на Калці монголи вчинили на помості, під яким корчилися полонені русичі...

Як не згадати Шевченкове: “Моголи, моголи...” Наші рідні моголи, яких повно і в бізнесових структурах, і в засобах масової інформації, і в усіх так званих гілках влади, які в гризні між собою готові пожертвувати Україною.

Іван ДЗЮБА

Свята родина. Православний варіант.
(Автор — Михайло Халак)

КРАЩИЙ ВІД ЛЮДСЬКИХ СИНІВ

(Церковна традиція про вродливість Ісуса Христа)

ці, богомили, катари, а пізніше альбігойці в різних формах піддавали сумніву або ревізії то божественну, то людську природу Ісуса Христа. Вже на початку IV століття суперечки про особу Спасителя так загострилися, що Перший Вселенський собор 325 року в Нікеї постановив головним своїм завданням у Символі віри найбільше тез (сім з дванадцяти) присвятити якраз Ісусові Христові. І все ж, боротьба довкола Його особи, в тому числі Його зовнішності, не припинялася аж до повної перемоги Церкви над іконоборцями, тобто до другої половини IX століття.

Ось чому майже дев'ять століть у місцях богослужіння (спочатку в катакомбах, потім у наземних храмах) був значний різнобій у зображеннях Ісуса Христа й головних святих християнської релігії. Відомий фахівець з іконографії Спасителя і Богородиці Никодим Кондаков поділяв розвиток зображень Ісуса Христа на п'ять головних періодів: 1) історичний, що охоплював II й III століття, коли ще пам'ять про Його вигляд була живою, і художники малювали і рисували Його в манері і стилі греко-римських античних портретів або єгипетських фаянсових портретів;

2) ідеальний образ Христа IV—VII століття, коли віддавалася перевага алегоричному й метафоричному Його представленню у вигляді Баранця-Лгнятка, Доброго Пастиря з овечкою на плечах, Орфея, який грає на лірі для пробудження природи тощо; 3) символічний період, який у частині Східних Церков тривав найдовше — буквально від Вознесіння Христа на небо в першій половині I століття і аж до Сьомого Вселенського собору 787 року: єврейсько-християни погоджувалися тільки на символічну репрезентацію Христа і всього християнства у вигляді хреста, якоря, риби, зірки, трикутника, Ноевого ковчега і взагалі човна, пелікана, пави, фенікса, ластівки, оливкової чи пальмової гілки, або слів «Іхтіс» (риба), «Ніка» (перемога), «Теу Іос Сотір» (Божий Син, Спаситель); 4) період іконоборства 726—843 років характеризується більше нищенням ікон Спасителя, ніж їх творенням, а якщо хтось і насмілювався їх малювати, то тільки у вигляді щойно названих символів або алегорій; 5) період духовного образу Ісуса Христа, що був започаткований після іконоборства і триває в різних модифікаціях до сьогодні.

Причини страху ранніх християн перед історичним — тобто реальним, фігурним, у людській подобі — образом Христа цілком очевидні. Адже раннє християнство відкинуло все, що нагадувало язичницький світ, включно з його сповненням гедонізму образотворчим мистецтвом, з його чуттєвістю, культом тілесного і розкішного. Християнським філософам і богословам Ранньої Церкви Тертуліану, Татіану, Арнобію, Клименту Олександрійському, Оригену, Лактанцію, Євсевію і на гадку не спадало, що у справі християнської храмової будови можна щось брати з античного мистецтва з його ідопоклонством, натуралістичною ілюзорністю, розважальністю. У мистецтві Церкви, у християнському житті цінними стають цілком протилежні риси. Так, Тертуліан у трактаті «Про терпіння» розвиває і підносить аскетичні тенденції. Проста їжа, пости, статева повздержливість, скромний одяг гартують тіло і є необхідною жертвою Богу. А ті, що творять «статуй, образи і всілякі зображення», вони, за Тертуліаном, є прислужниками диявола, і взагалі він вважав, що будь-яке мистецтво є основою ідопоклонства.

Навіть коли переслідування Церкви припинилися, а ідеї християнства прийняли, усвідомлення Великим, елітарні кола греко-римського суспільства, цей різко негативний погляд на мистецтво ранніх апологетів християнства не був радикально змінений. Вищі кола Візантійської імперії, зацікавившись християнством, захотіли побачити образ Христа і почали звертатися до фахівців за порадами. Сестра імператора Константина Великого, Констанція, звернулася до самого Євсевія, знаменитого церковного історика на рубежі III і IV століть, із проханням про ікону Господа. Євсевій у листі-відповіді всіляко відмовляв Констанцію від будь-якого захоплення іконою як мистецтвом непотрібним і небезпечним.

Настає тривалий період в історії християнського мистецтва несприйняття античних

традицій фігурного мистецтва. Навіть шедевр візантійської церковної архітектури, собор святої Софії в Константинополі, споруджений за дивовижно короткий термін у п'ять років (532—537 роки) при імператорі Юстиніані, прикрашається мозаїками символічного й алегоричного характеру. Над християнським мистецтвом все ще тяжіє заборона другої заповіді Божої з Мойсеевого декалога: не робити собі кумира і жодного зображення з того, що на небі, на землі, у воді і під землею, не поклонятися їй і не служити їй. З іншого боку, на християнську громадську думку впливають постулати юдаїзму з його запереченням зображень у місцях молитви, а з VII століття — іслам, в якому також утверджується суворая заборона на зображення.

Отож, у ці століття ікона існує як небажане мистецтво, як мистецтво, яке тільки терплять, але не захочують його розвиток, а тільки й очікують, коли воно помре природною смертю. Тільки на периферії християнського світу, у віддалених монастирях, як-от монастирі святої Катерини на Синаї, ікону плечуть, і з покоління в покоління передають образ Ісуса Христа, Богородиці, Івана Хрестителя, святих мучеників, апостолів. Рішучим поштовхом до зміни негативного ставлення до зображення Спасителя як Людини був осуд монофізитської і монофелитської ересей на П'ятому (553 рік) і Шостому (681 рік) Вселенських соборах. Тільки тепер, з великим запізненням, єпископи всіх тодішніх помісних Церков зрозуміли, що ті самі еретики, які найактивніше заперечують людську природу і людську волю Господа Ісуса Христа, і є категоричними противниками зображень Ісуса Христа, Богородиці і святих яко людей. Церква, нарешті, розкрила той факт, що в надмірній символізації й алегоричності християнського мистецтва постійно гніздилися зародки різних ересей, спрямованих проти основоположного догмату християнства — дог-

ня різних ересей. Три правила собору безпосередньо стосуються ікон. Правило 73 велить шанувати зображення хреста, «через який ми спасенні від давнього гріхопадіння», утримуватися від невідповідного використання хреста, наприклад, від рисування його на землі, щоб по ньому не топтали ногами. Правило 100 забороняло в храмах твори мистецтва, які б «чарували зір, розбещували розум і викликали нечисті задоволення». Але найважливішим було 82 правило, яке скасовувало символіко-алегоричне зображення Ісуса Христа й утверджувало Його зображення в людському вигляді: «Наказуємо віднині на іконах, замість давнього баранця, репрезентувати в людському вигляді Агнца, який узав гріхи світу, — Христа Бога нашого, щоб через приниження побачити високість Бога Слова і дійти до спогадів Його життя в тілі, Його страждання і рятівної смерті».

Це був переломний момент в іконографії Ісуса Христа за всі сім століть поширення християнства і християнського мистецтва. Починається бурхливий розвиток ікономалярства на Сході й Заході. Ретельно збираються давні свідчення про зовнішність Ісуса Христа, діви Марії і всіх дотеперішніх святих. Але тайні і явні вороги християнства не дрімали. Не захотіли легко здавати свої позиції прихильники символів і алегорій у християнському мистецтві. Посилаючись на обряди юдеїв та магометан, ці кола спонукали світську владу й особисто візантійського імператора Лева III Ісавра викоритати ікони. На жаль, шанувальники ікон дали привід для початку іконоборства: вони грубо зловживали іконами, підсипаючи фарби з них у святе причастя, священники здійснювали богослужіння не на престолах, а на іконах, миряни при хрещенні дітей обирали за «кумів» ікони, деякі чванькуваті аристократи Олександрії та Константинополя почали розмальовувати іконами свій буденний одяг.

Ці надуживання, зловживання і надмірності у шануванні ікон кінця VII й початку VIII століть дали привід новим еретикам — іконоборцям — розпочати «хрестовий похід» проти ікон. Понад століття у Візантії точилася справжня громадянська війна проти ікон, з 726 до 843 року, при 11 імператорах й імператрицях. Вона завдала великого горя Церкві, численні жертви мучеників, але мала, проте, один великий позитивний результат: Церква звільнилася від ересі іконоборства і очистила мистецтво Церкви від ідопоклонського накігу. Після іконоборства був установлений твердий канон ікон, був запроваджений іконостас з точною регламентацією ярусів у ньому і такою ж точною регламентацією канонічних ікон у кожному ярусі.

Богословською базою встановлення канону ікон стали: 82 правило Трульського собору 692 року, рішення Сьомого Вселенського собору щодо ікон, полум'яні проповіді Івана Дамаскина і Теодора Студита на захист ікон, а також знаменитий «Ареопагітик» Діонісія Ареопагіта Нового (так званого Псевдо-Діонісія) про символіку кольорів у церковному мистецтві. Маючи таку солідну теоретичну богословську основу, творці нової післяіконоборської ікони опрацювали нову іконографію й естетику церковного малярства, поставивши в центрі образ втіленого Бога — Ісуса Христа.

З новою силою постала проблема Його зовнішності, композиційних, колористичних та інших художніх засобів трактування. Знавці біблійних текстів уважно перечитували старозаповітні книги, вишукуючи в них щонайменше описи чи й навіть натяки на зовнішність майбутнього Христа-Месії, як він бачився у видіннях біблійних пророків. Іконологи й іконографи післяіконоборської доби особливу увагу звернули на протиріччя у трактуванні майбутнього Месії між 44-м Псалмом синів Кореевих і 53-м розділом Книги пророка Ісаї. У Псалмі описується величний і прекрасний Син Божий і Син Людський, що випромінює красу постави, обличчя, добро серця; нosis Божої благодаті, улюбленець людей: «Ти кращий від людських синів, в Твоїх устах розлита краса та добро, тому благословив Бог навіки Тебе» (Книга Псалмів, 44:3).

Дмитро СТЕПОВИК,
доктор філософських наук,
доктор мистецтвознавства,
професор Київської
Духовної Академії

Далі буде

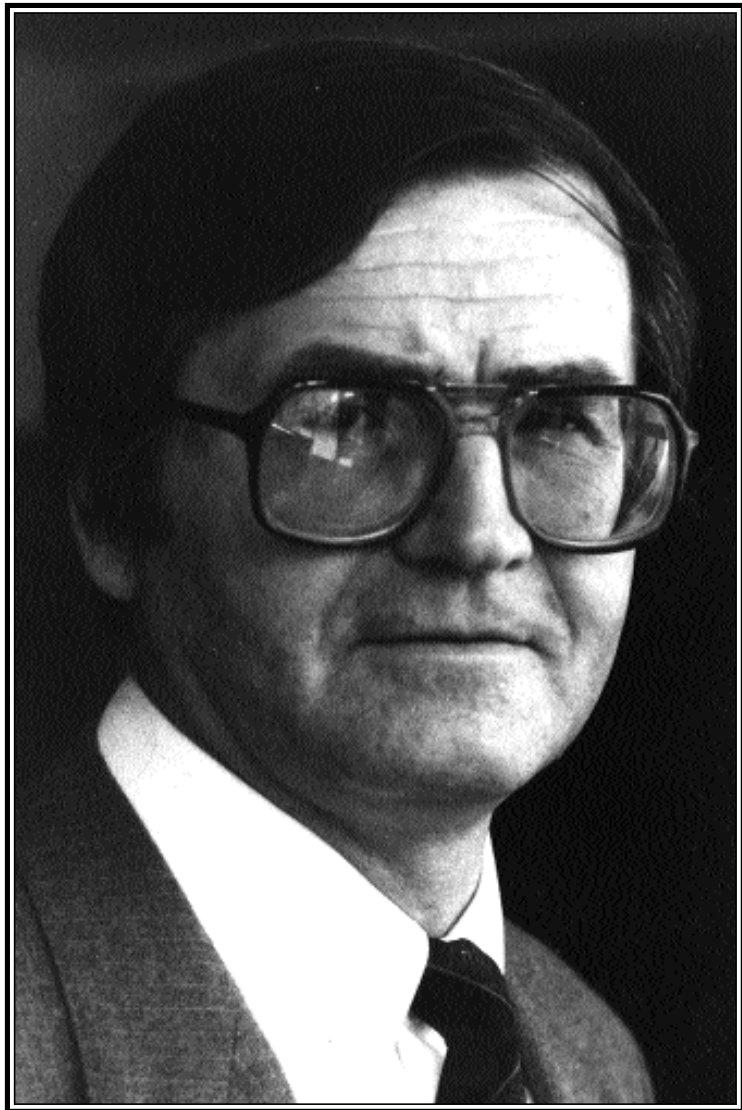

Свята родина. Католицький варіант

мату Боговтілення. Там, де сіється сумнів, що Ісус Христос був одночасно Богом і Людиною, ростуть і дозрівають випадки проти історично правдивого, людського і духовного його зображення на іконах, стінописах, мозаїках. Якщо П'ятий і Шостий Вселенський собори засудили богословські (а в своїй суті — антибогословські) підстави одної природи й одної волі Ісуса Христа, то остаточний висновок про бажаність і необхідність у церквах людського образу Спасителя натомість символів і алегорій зробив Трульський собор у Константинополі 692 року, названий так, бо його засідання проходили в Трулах — імператорському палаці. Це був підсумковий собор, який виробив конкретні рекомендації на основі П'ятого й Шостого соборів. Тому Трульський собор 692 року ще називають в історічно-церковній літературі П'ято-Шостим собором.

Трульський собор прийняв дуже цінний звід правил внутрішнього життя Церкви, уніфікації обрядів, звільнив Церкву від лушпин-

СУЧАСНА МОВНА СИТУАЦІЯ

Це тема не нова – вже хтось на з яких часів. І може скластися враження, що це суто наш, український, безнадійний привілей у добу високих технологій, клонування і гендерних студій.

Але насправді це не так. Уся історія людства сповнена конфліктів і трагедій на мовному ґрунті; фіксує безліч і героїчних, і безглузких, і героїчно-безглузких вчинків та форм поведінки і окремих людей, і більших або менших суспільних груп. І в сучасному світі вогнища різнорівневого мовного напруження можна бачити на просторі всіх континентів, за винятком хіба Антарктиди.

Рціоналістична свідомість схильна зводити пояснення цього феномена до живучості архаїчної психіки, колективного егоїзму, душевної нерозвиненості та інших виявів гуманістичної недостатності. Ілюзорне і небезпечне пояснення! Воно випливає з абсолютизації комунікативної функції мови – як засобу спілкування між людьми. Насправді ж мова – явище незмірно глибше і важливіше, вона не зводиться до жодної із багатьох своїх функцій. У мові концентрується сама сутність людського буття людини, історичного буття народу. Це переконливо довела філософія, психологія, соціолінгвістика XIX і особливо XX століття. Звідси фундаментальна цінність мови як основи самоідентифікації людини і народу. Звідси ж і її провокативна роль у конфліктах самоствердження на особистісному рівні та на рівні національних спільнот.

Певна річ, людська думка завжди шукала виходу з лабіринту мовних колізій. Пропонувалися і паліативи, і радикальні рецепти. До останніх відносяться насамперед різні проєкти досягнення

мовної єдності людства. Попри принципову можливість використання штучної або природної міжнародної мови у спеціальній вузькоінформативній функції, – в ширшому, буттєвому розумінні всі ці проєкти виявлялися утопіями, а спроби їх примусової реалізації нерідко призводили до непоправних духовних втрат і ставали концептотропами вираженням національного гніту.

Нині гуманістична свідомість людства шукає інших підходів до цієї світової проблеми. В основу пошуків має бути покладений принцип, прийнятний для всіх. Він є. Це – принцип абсолютної самоцінності кожної мови і кожної культури, відповідно до абсолютної самоцінності кожної людини і кожного народу. Але від загального принципу, навіть прийнятного для всіх, – шлях до конкретних розв'язань конкретних проблем тяжкий, плутаний і часом нездоланний.

Об'єктивну складність питання, як і суб'єктивні його ускладнення, можемо бачити на прикладі України.

Почнемо з очевидного. Очевидним у нашій українській ситуації є те, що українська мова може повноцінно розвиватися лише в Україні, тоді як російська основну свою "базу" має не в Україні, а в Росії, як угорська – в Угорщині, польська – в Польщі і т.д. Очевидним є і те, що в Україні українська мова – мова т.зв. "титової", корінної і найчисленнішої нації – не є повноприсутньою в суспільному житті. Вона витіснена на периферію засобів масової інформації, наукового життя, зрештою і миського побуту – за винятком міст Західної України. "Працездатність" української мови паралізується, а таким чином гальмується і її внутрішній розвиток, звукується прос-

тір спілкування нації. Відповідно панівні висоти посідає – або, щоб уникнути асоціацій, пов'язаних зі словом "панівний", – переважно в багатьох сферах життя є російська мова, російська культура, звичайно, не в їхній натуральності, а у специфічній редукованості запозичення.

Постає кілька запитань: чи це нормально; чи це справедливо; як це пояснюється; як може розвиватися ця ситуація далі?

Тут існує суто прагматичний підхід – прагматичний з погляду інтересів комфортно влаштованих груп: оскільки маємо справу з певною реальністю, треба її санкціонувати і з неї виходити. Однак цей видимо простий і зрозумілий підхід насправді є принципово конфронтаційним і принципово безперспективним: адже не всяка реальність є розумною і морально легітимною, а з цією реальністю багато українців – власне, всі українці, які зберегли свою національну і мовну ідентичність, ніколи не погодяться. Не кажу вже про те, що ця реальність суперечить самій ідеї української держави. Адже зникнення мовно-культурної ідентичності – це зникнення нації.

Є прямо протилежний підхід, зумовлений гостро дискримінованим самопочуттям інших суспільних груп: використовуючи всю потугу держави (насправді малопотужної!), рішуче змінити реальну ситуацію в бік забезпечення українській мові належного їй домінуючого місця в усіх сферах суспільного життя.

За всієї виправданості і невідомості цієї мети, засоби, що випливають з такого романтично-волютаристського підходу, здаються, по-перше, малопродуктивними – з огляду на принципову обмеженість адміністративних можливостей нетоталітарної держави; по-друге, морально і психологічно небездоганними; по-третє, також здатними провокувати конфронтаційність, з огляду на непоступливість частини т.зв. "російськомовного" населення, підірту відповідно пропагандою всередині України й ззовні.

Але є й третій підхід, елементи якого і були, і будуть предметом багатьох обговорень та дискусій.

Мовне питання не можна розглядати ізольовано від усієї політичної, соціально-економічної та культурної ситуації. Нині втрачено ту ініціативу в мовній політиці, яка починала народжуватися в час здобуття незалежності. Причини – і в об'єктивних обставинах (кризовий стан суспільства, зниження престижу українськості внаслідок соціальних розчарувань), і в суб'єктивних (незацікавленість державних структур, "втома" громадських інституцій, пряма політична протидія з боку певних груп). Закон про мови не виконується, програми підтримки української мови (як і культури) не здійснюються – як через відсутність належного фінансового, технічного, організаційного забезпечення, так і через брак або невиявленість державної волі. У багатьох сферах ми відкинені назад навіть порівняно з кінцем 80-х років.

У нинішній складній ситуації державна мовна політика має поєднувати цілеспрямованість і рішучість з розсудливістю, тактовністю і навіть обережністю в засобах.

Цей підхід полягає в поступовому створенні об'єктивних обставин, які робитимуть українську мову потрібною і престижною для всіх, а українську культуру – привабливою і конкурентоспроможною на всіх рівнях. Зробити це непросто, з огляду на глибину зрусовифікованості українського суспільства та могутню дію стихії дальшої русифікації. Тут науковці – політологи, культурологи, соціологи, соціолінгвісти – повинні запропонувати систему дій, вигрунтовану на аналізі реальності й передбаченні перспектив.

Усяке явище осягається в його генезі й динаміці. Нинішнє становище української мови й культури зумовлене тяжкою історичною спадщиною – століттями бездержавності, коли різні імперські режими послідовно проводили політику обмежень, переслідувань, заборон української мови, культури, а то й будь-яких форм українського національного життя. В історичних архівах зафіксовані десятки – багато десятків! – офіційних актів, що декретували таку політику, і тисячі – тисячі! – фактів терору проти українських культурних організацій та носіїв української мови. Все це було складовою частиною системної асиміляції українського народу.

Але парадокс: сьогодні, в незалежній Україні, дедалі частіше й наполегливіше лунають голоси – окремих політичних діячів, специфічних громадських організацій, органів преси і навіть людей з науковими ступенями – про те, що ніяких переслідувань чи обмежень українська мова ніколи не зазнавала. В одних випадках це невігластво, в других – цинізм, у третіх – свідомо політична пропаганда, мета якої: вщепити суспільству думку про нормальність "реальності", зняти її історичну, соціокультурну і моральну оцінку. Тому, на мій погляд, важливого значення набувають дослідження "історії хвороби", публікація відповідних документів, широке інформування громадськості про дію механізмів витіснення української мови та культури, – а це сприятиме формуванню захисних реакцій.

Адже хвороба зайшла так далеко, що відбувається її поглиблене самовідтворення. На ній спекулює наш так званий "ринок": книговидавці, видавці газет, шоумені тощо в гонитві за негайним прибутком набувають тільки на російськомовну продукцію. До того ж, в Україну могутнім потоком ідуть книги і газети з Росії. В результаті навіть у Києві, не кажучи про інші міста й периферію, російське друковане слово (як і ефірне) майже повністю заглушило українське. Естрадні зірки з Росії, часто сумнівної величини, заповнили сцени наших міст. Усе це не стихійний процес, а здійснення продуманої політики культурної експансії, і цього в Росії вже ніхто не приховує.

За цих умов абсолютно необхідною стає рішуча і широка державна підтримка української культури та українського слова (книга, газета, радіо, телебачення), української освіти – за допомогою ринкових і законодавчих механізмів. Зрештою, таку систему заходів розроблено й запропоновано, але державі не вистачає волі прийняти її і здійснювати. Роками не ухвалюються законопроекти, які

покликані створити умови для відновлення і розвитку українського книгодрукування, зняти податковий зашморг з української книги; навести лад у ліцензуванні й оподаткуванні іноземної естрадної навали, яка сьогодні спустошує і фінансові джерела української культури; заблоковано системні заходи, які пропонує Рада з мовної політики при Президентові України.

Однією з причин стагнації, а навіть регресу є те, що кожен, навіть найобережніший крок у бік розширення сфери функціонування української мови викликає протести з боку відомих внутрішніх і зовнішніх політичних сил, звинувачення в придушенні російської мови і культури, у порушенні прав людини, – при чому до прав людини відносяться все, крім права українця на українську книжку, українську газету, освіту рідною мовою, зрештою – права на майбутнє своєї мови, своєї культури, своєї держави.

Мовно-культурна сфера сьогодні перенасичена політичними й ідеологічними спекуляціями, довільні журналістські версії, міфи та міфоподібні утворення витіснили наукову інтерпретацію явищ і коректність понять. На всі лади оперуємо поняттям "російськомовне населення", але де наукові дослідження, в яких було б розкрито зміст цього поняття під кутами зору статистичним, культурологічним, соціолінгвістичним, соціопсихологічним, мотиваційним – тобто показано його масштаби, регіональну локалізацію, якісне наповнення, діапазон виявів і градації, ситуаційну зумовленість, вплив на якість культурного життя суспільства і на перспективи української культури й українства взагалі. А тим часом у засобах масової інформації дедалі напористіше виступають самозвані речники т.зв. "російськомовного населення" як нібито монолітної новонаціональної групи, що одностайно відторгається від української мови і тільки й мріє про приєднання до Росії, звичайно ж, у формі "слов'янського союзу". Більше того, дедалі організованіше лунають голоси про страждання "російськомовного населення", якому, виявляється, в Україні забороняють користуватися російською мовою. "...Тепер нам забороняють вживати рідні мови навіть у повсякденні. Такого вже давно немає ніде у світі. Окрім "європейської" країни України", – читаю днями в одній газеті, більша частина тиражу якої, до речі, виходить російською мовою. Не називаю газети і авторки, бо це типова для певного кола заява. Але хотілося б побачити бодай одну людину, який в Україні забороняють говорити по-російському – чи то в повсякденні, чи то "на свята".

З метою політичного тиску на Україну активно використовуються застарілі, ще радянського походження, статистичні дані про національний склад населення України, – тоді коли демографічні дослідження останніх років засвідчують сталу тенденцію до зростання кількості осіб, що ідентифікують себе як українці.

Знову намагаються надати "наукової" траскрипції допотопним імперським настановам. Так, у посібнику для студентів, аспірантів і

В УКРАЇНІ

вкладачів російських вузів “Введение в языковедение” (автори – А.М.Камчатнов, Н.А.Ніколіна, Москва, 1999, вид-во “Флинта”, вид-во “Наука”) повідомляється таке: “К восточнославянской группе (слов’янських мов – Дз.) относятся русский язык с четырьмя наречиями: 1) великорусским (основные диалекты – северновеликорусский, южновеликорусский, западно-великорусский), 2) малорусским (основные диалекты – средненад-днепровский, Слобожанский, степной), 3) белорусским (основные диалекты – северо-восточный, юго-западный, полесский), 4) червонорусским (основные диалекты – галицкий, карпатский, буковинский)” (див. назване видання, стор. 199).

Це вже нас готуються “мочити”, поки що вербально (попередня “теоретична” зачистка)...

Зразком політичної тенденційності може бути недавня заява Міністерства закордонних справ Росії про нібито утиски в Україні російської мови, яку Міністерство, слідом за деякими російськими газетами, називає рідною мовою більш як половини українців. Крім фантазії авторів, тут “спрацювало” і елементарне змішування зовсім різних понять – “рідна мова” і “мова повсякденного вжитку”. Мільйони українців під тиском обставин справді користуються в суспільному, а часто й приватному побуті російською, але рідною вважають українську і не мають наміру від неї відмовлятися. Навіть багато хто з тих, що нею не володіють, жалкують про це.

і хотіли б, щоб їхні діти не знали такої кривди. Це проблема, яку ще мають дослідити соціолінгвістика, лінгвопсихологія і педагогіка, – як і те явище, яке можна назвати вимушеною російськомовністю: коли люди, які добре володіють українською мовою і хотіли б нею користуватися, через різні зовнішні обставини не можуть цього зробити.

Аналізу потребує і поняття двомовності, яке у нас парадоксальним чином узяли на озброєння принципи одномовники – ті, хто не знає і не хоче знати української мови, тоді як ті, кого вони називають націоналістами, власне і є двомовними, бо володіють і користуються обома мовами. Хочете двомовності – будь ласка: опануйте й українську мову, а не розколюйте суспільство за мовною ознакою. Коли ж говорити про двомовність у ширшому аспекті, то треба бачити принцип повної різниці між іманентним культурним білінгвізмом та ідеологічно запрограмованою двомовністю радянського типу, якій призначалася роль перехідного етапу до триумфальної одномовності. Це питання у нас недостатньо досліджене, як і низка не менш важливих: вплив руйнації національної мови на духовно-психологічні та соціальні параметри суспільства; функціонування та розвиток мови в параметрах елітарного мислення та масового вжитку; функціонування мови як кардіограма історичного буття нації; можливості і форми впливу національно-культурної політики держави на мовну практику різних верств суспільства; зрештою: міра впливу державного статусу української мови на мовну дійсність.

Що ж до вимог надати російській мові статус другої державної, то варто б спочатку спрогнозувати наслідки. На мій погляд, позиції російської мови це мало змінить, оскільки не зайнятого нею простору майже не лишилося, зате на другий день зникнуть українські декорації нашої держави – вівіски, реклама, офіційні документи українською мовою. Воно-то картина стане “прозорішою”, але жаль розлучитися з ілюзією, що живемо в українській державі. На мій погляд, про державний статус російської мови в Україні варто буде говорити тоді, коли українська досягне фактичної, а не формальної рівності з нею – в Україні-таки.

У зв’язку з цим постає питання про плутанину, а часом і демагогію навколо “національних меншин” в Україні. Під цю категорію підводяться зовсім різні національні групи – як ті, які справді є субдомінантними і за долю культури і мови яких маємо нести відповідальність ми, українці, так і та вельми умовна національна меншина, яка насправді домінує у мовній сфері завдяки позиціям, здобутим у результаті жорстокої русифікації України в Російській імперії і в СРСР. Якщо дивитися правді в очі, то сьогодні в Україні найбільш загроженою національною меншиною, яка потребує захисту, є україномовні українці. Цього не можуть зрозуміти в європейських організаціях, що здійснюють свій тиск на Україну і в мовній справі. І тим українським політикам, які полюбили казенно-коштовну дорогу в Страсбург чи Венецію, як колись їхні предки в Москву і Санкт-Петербург, чи не краще було б свої зв’язки використати не для політичних інтриг, а для роз’яснення західним колегам своєрідності української ситуації, яка не завжди вкладається в ті стереотипи, що нам механічно нав’язують?

Звичайно, це не знімає з української держави обов’язку піклуватися про мови національних меншин, особливо малих національних груп. До задоволення їхніх мовно-культурних потреб ще далеко, – за винятком хіба тих меншин, які мають досвід самоорганізації і підтримку з боку держав походження (угорці, поляки, молдаване і румуни, євреї). Набагато гірша ситуація у тюркомовних груп, у греків Приазов’я, гагаузів, а найтяжча – у кримських татар, реальний мовно-культурний статус яких зовсім не відповідає їхній ролі корінного народу, конституційному статусові кримсько-татарської мови як однієї з трьох державних у Криму.

І все-таки треба підкреслити: ключем до цілковитої нормалізації мовної ситуації в Україні є емансипація української мови. Коли вона функціонуватиме як мова повноправного державного народу, задовольнятиме всі потреби суспільного життя, – її “визнають” і ігноранти, як принципи, так і ситуаційні, її поважатимуть і свої, і чужі, а головне – зникнуть непорозуміння, зникне напруження, бо все стане на свої природні місця.

Майже сто років тому Михайло Грушевський сказав: “Якщо ми, українці, хочемо, щоб нас поважали інші народи, то треба, нарешті, почати з поваги до самих себе”.

Іван ДЗЮБА

ЩО Ж МИ ЗА НАРОД ТАКИЙ?..

Так називається нова книга відомого в Україні і далеко за її межами письменника, політика і публіциста Володимира Олександровича Яворівського. Ця книга виникла із громадянськи насаженої радіопрограми “20 хвилин з Володимиром Яворівським”. Вона щойно побачила світ у видавництві “Український письменник”. Не задля елю (бо йдеться про серйозніші думки, а на підтвердження і наших думок цитуємо слова патріарха українського письменства Павла Загребельного, які винесені на обкладинку книги: “Володимир Яворівський, цей блискучий український прозаїк, із своїм словом завжди там, де біль і гнів його народу — чи трагедія польського села Кортеліси, знищеного гітлерівцями, чи нещасна особиста доля геніальної художниці Катерини Білокур, чи апокаліптична чорнобильська катастрофа, а чи й наше похмуре сьогодні, яке ще далі більше нагадає тихий Чорнобиль”.

До сказаного додамо, що не кожному письменникові дано в наш скрутний для народу час так відверто, вдумливо, схвилювано, переконливо, часто із невідомим боєм у душі говорити про пекучі проблеми сьогодні, обстоювати право особистості на власну, вільну від багатьох догматів, незалежну думку. Досвід політика, який був причетним до багатьох державних і державотворчих процесів, і досвід письменника, досвід митця і громадянина, аналітика і небайдужої людини дали йому можливість змалювати полотно, яке будить наше сумління, спонукає до роздумів.

Метод письменника-публіциста і простий, і водночас вимагає від нього чималих зусиль. Володимир Яворівський спочатку доносить проблему до народу — до широких мас, а потім фокусує її на своїй особистості і, переплавивши на вогні сумління, знову повертає в маси. Володимир Яворівський не тільки говорить правду — він шукає правду разом із нами. Часом здригається все наше ество від оголеності тих проблем, які досліджує автор...

Блякне багато мудрувань політичних діячів, великих економістів, науковців і спеціалістів різних галузей нашого життя перед проблемним текстом, який пропонує Володимир Яворівський. Хочеться сказати: “Хто має вуха — нехай слухає, хто має голову — нехай

думає...”. Мене не тільки зворушують, а й мучать питання поставлені Володимиром Яворівським: “Чому ми такі кволі, безініціативні, виснажені й бідні? Чому дехто поквапився розчаруватися в існуванні власної Української держави? Де поділися наші гроші? Чому сільська пенсіонерка, яка відпрацювала, як на каторзі, сорок років у своєму колгоспі, ще не тримала у руках стогривенної купюри із зображенням Тараса Шевченка? Чому українське суспільство так трагічно розкололося на купку фантастично багатих і мільйони нестено бідних? Чому тупцюємо на місці вже десять років?”

Моторош проймає, коли читаєш про долі людські, коли читаєш оті листи-сповіді, з яких промовляє і покалічена доля, і часто покалічена свідомість. Тільки досвідчений письменник, який глибоко знає життя народу, міг із такою скурпульозністю добрати такі діагностичні сповіді.

Книга Володимира Яворівського “Що ж ми за народ такий?..” — це, по суті, книга про суспільне зло, яке й досі не знайшло собі виходу у щось людяніше. Враження таке, що частина того зла так і не знайде вже собі виходу, а для іншої частини ще залишається надія. Я глибоко переконаний у тому, що книга Володимира Яворівського буде належно поцінована. Знаю, як у далеких селах люди біжать до радіоприймачів — бо виступає Володимир Яворівський! Не кожний політик, публіцист, письменник може похвалитися такою популярністю серед народу.

Не буду перераховувати всі рубрики, які є в книзі, не буду цитувати листів, які знають слухачі... Глибинне народне життя, його тенденції в часі і реагування на це життя народної психології — ось ті параметри, якими позначено багато сторінок книги Володимира Яворівського. І, звичайно, що пошукове, прискіпливе питання до життя і свідомості українців — “Що ж ми за народ такий?..” — звучить дуже тривожно.

НОРМАН ДЕЙВІС — «ЄВРОПА: ІСТОРІЯ»

Безперечно, що вихід в Україні світового бестселера Нормана Дейвіса — «Європа: Історія» — можна вважати справжньою подією.

Автор народився 1939 року в Болтоні, на півночі Англії, навчався в Коледжі Магдалени (Оксфорд), у Греноблі, Перуджі та університеті Сасекса, а також закінчив докторантуру Ягеллонського університету (Краків).

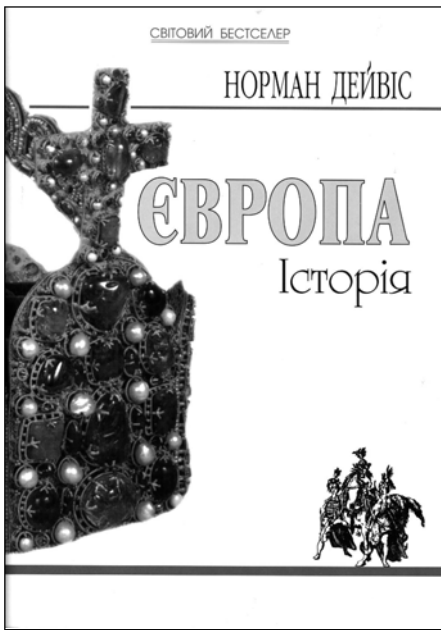
А ще для нас цікаво, що Норман Дейвіс у 1971 році став викладачем, а з 1985 року — професором Школи славистичних та східноєвропейських досліджень Університету Лондона. Видання його книги здійснило видавництво «Основи», текст із англійської переклав Петро Тарашук. У передмові до видання сам автор скромно зазначає: «У цій книжці мало оригінального. Оскільки більшість аспектів висвітлюваного предмета ретельно опрацювали інші історики, потреба в первісних дослідженнях виникла вкрай рідко. Отже, оригінальність книжки полягає лиш у доборі, упорядкуванні й презентації матеріалу. Головна її мета — розгорнути просторово-часове плетиво європейської історії, заповнивши його досить широким діапазоном тем, передати враження про неосяжну цілість». Можна з певністю сказати, що своєї мети автор таки досягнув. Інтелектуально-культурологічне тло цієї книги — впізнаване, дуже жваве, цікаве, читабельне, пізнавальне.

Коли ж говорити про українознавчий аспект у книзі Н. Дейвіса, то доводиться констатувати, що автор не зміг дати не тільки об’єктивної картини, якої від нього й не вимагалось, а хоча б більш-менш пристойної інформації. Часом відомості про Україну мають навіть анекдотичний характер. Чого варті, скажімо, такі тверджен-

ня: «Українці жили під владою двох «східних автократій». Колись піддані Польщі, вони тепер стали підданими Росії та Австрії. Цей переважно селянський народ, звичайно ж, **мав низький рівень національної свідомості**, аж поки в середині сторіччя впали кайдани кріпацтва...» Згадає принагідно пан Н. Дейвіс і поодинокі факти з історії України і, що позитивно, дає часом правильні історичні оцінки типу: «Формула «Московія + Україна = Росія» не фігурує у власне російських версіях російської історії, проте має фундаментальне значення». А ще Норман Дейвіс (і це теж приємно!) друкує «Заповіт» Т. Г. Шевченка, згадає голодомор, погроми, Потьомкіна, Чорнобиль, Личаків, часи Центральної Ради, Чернівці, УПА, Хрушова та Брежнєва... Жаль, що тепер через оці округлики у читача не складеться жодного враження про таку численну націю з багатьма традиціями, історією, глибиною народною культурою, архітектурою, літературою. Прикро, що людина з такими капітальними пізнавальними можливостями, вмінням добирати факти, не змогла скористатися хоча б популярними працями М. Грушевського.

І все-таки, відкидаючи свої національні амбіції, скажемо, що книга Нормана Дейвіса приживеться на землі, де насправді шанують інтелектуальну працю і вірять у духовне подвижництво з дуже давніх часів.

Василь ОСАДЧИЙ

НАЦІОНАЛЬНА КУЛЬТУРА ЯК ЧИННИК МАЙБУТТЯ УКРАЇНИ

Іван Дзюба

У межах обраної теми доповіді я хочу наголосити свою давню і незмінну тезу про те, що майбутнє України вирішуватиметься у сфері культури. Зразу ж на думку спадають важкі політичні і трагічні соціально-економічні проблеми сучасної України, які нібито відсувають питання національної культури в другу чергу. Насправді ж, як ми розуміємо, це не так. По-перше, політична, соціальна, економічна і культурна сфери не просто взаємозалежні, вони глибоко взаємопроникальні і взаємостимулювальні, позитивно чи негативно.

По-друге, саме в культурі і тільки в культурі, насамперед духовній культурі, дістають остаточно "санкцію", як і гарантію історичного тривання, національна суб'єктність, національна ідентичність, національний розвиток.

Творення, збереження і розвиток культури є головним змістом історичного процесу - принаймні в тому значенні, що лише здобутки культури здатні зберігати свою актуальність для всіх поколінь людства і таким чином брати участь у постійному самовідтворенні образу людства. В цьому сенсі культура є метапоняттям, яке реалізується в множинності етнічних і національних форм культури, що відбивають багатоваріантність антропосфери.

Генератором культури є суспільно-етнічна система. З другого ж боку, саме у творенні культури та завдяки її почасті вже автономному розгортанню суспільно-етнічна система досягає зрілості. Культура стає способом вираження національної ідентичності та виявлення сенсу буття народу. Більше того, культура - це самотворення нації в часі та просторі. Водночас це не лише сукупний продукт духовної діяльності, а й глибоко індивідуальний, глибоко інтимний феномен. Творення культури є найорганічнішою самореалізацією особистості, а вільна орієнтація людини-реципієнта у сфері культури є найнадійнішою гарантією її духовної суверенності.

З цього погляду українська національна культура є узагальненням вираженням творчих зусиль українського народу, його осягів у світо-розумінні, релігії, моралі, художньому мисленні, науці й філософії. І водночас - способом самореалізації української людини з усіма особливостями її психіки, темпераменту, творчої уяви: її способом бути українцем і бути індивідуальністю, яка прагне до універсальності.

Отже, саме культура, цілісна національна культура формує конкретну людину, вона ж увічнює і увічнює, освячує самоствердження суспільств, без чого можна говорити хіба що тільки про "заявку" на історичне буття в людстві.

Для України ж цей момент має особливу, не всім народам знану (на їхнє щастя), вагу. Йдеться про трагічний парадокс: є у нас багата і самобутня культура, однак протягом століть її відтісняли на периферію суспільного буття та людської свідомості, і в результаті не можемо сказати, що нинішнє українське суспільство формується в лоні національної культури.

Отож навіть якщо припустити, що Україна і без оптимізації культурних чинників вийде з кризи, щасливо розв'яже вузли політичних і соціально-економічних проблем, утвердить свою незалежність за всіма формальними політичними

ми і економічними параметрами, законодавчими регламентаціями суспільного життя тощо, - все одно її державне самоствердження буде ущербним і неостаточним, - поки культурно наше суспільство залишається колоніальним. Не напівколоніальним і не постколоніальним, а саме колоніальним - усе ще колонізованим. Маю на увазі не лише і не стільки очевидне і абсолютне переважання російського і російськомовного продукту в нашому культурному споживанні (нашій культурній рецепції) та нашу інформаційну окупованість, як і скільки брак культурної самоідентифікації в суспільстві (в значній його частині), брак усвідомленого загальнонаціонального смислу існування.

А усвідомлення загальнонаціонального смислу існування відбувається у межах і формах культури, і тільки так. Міра культури є і мірою свободи. Ця культура, культура конкретного народу, є творчістю його самопізнання і самоствердження в матеріалі природи та історії, є - в найзагальнішому - здійсненням його історичного покликання, як водночас і глибинним, базовим рівнем мотивації поведінки особистості.

Ми ще не звільнилися від заохочуваної в радянські часи редукції культури до мистецтва (варіант - плюс фольклор, плюс наука). Насправді ж культура - це і сфера буденної свідомості, і звичаєві установлення, і правові поняття, і моральні орієнтації, і етнічне світопереживання, і естетизація побуту, і технологічна освіченість або неосвіченість, і характер взаємодії з природою: все, що формує стан духу і побут народу та спосіб його самореалізації у світі.

Тому небезвідносним до проблематики національної культури є планове затоплення десятків старовинних українських сіл на Подніпров'ї в 50-ті роки, і Чорнобильська катастрофа, і деградація шахтарських міст Донеччини, і ракова пухлина смітників на узліссях та берегах малих річок коло сіл як результат самодіяльності місцевого люду.

Найбезпосередніше відношення до проблематики нашої культури, її якості та перспектив мають і ті загрози, що виникають з тенденцій до соціально-етичної деградації суспільства. Це - втрата в суспільстві соціальної совісті і соціального стиду як найточнішого індикатора соціальної відповідальності особистості. Маю на увазі буквально кричущу комфортність самопочуття відомого прошарку удачливих суб'єктів на тлі масового знедолення, страйків, голододок, голодних походів, самогубств із безвиході. Більшість із них захоплена публічним демонструванням свого розкішного способу життя, і мало кому совість підказує інші картини та спонукає шукати способи прилучення бодай до буржуазних форм благодійництва.

Потреба переорієнтації нормативів соціальної етики на обслуговування совісті цієї категорії громадян породила нові пропагандистські гасла: бути багатим не соромно; чим більше багатих, тим краще для всіх; і взагалі час уже звільнитися від допотопних етичних забобів "совка". Як казав найбільший із класиків - "по формі правильно, а по суті - издевательство". Чому за наших умов ці "правильні" тези перетворюються на "издевательство", - я думаю, пояснювати не треба.

Ми часто тепер говоримо про жорстокість революцій - французької, російської, іранської тощо. Але забуваємо нагадати, що цій жорстокості передувала і її викликала інша жорстокість - жорстокість тих, хто не мав соціального стиду і соціальної відповідальності.

Дегуманізація практичної соціальної етики викликає дегуманізацію культури і мистецтва - в них з'являються явища і стилі, зорієнтовані на задоволення примітивних смаків нових хазів життя.

Не менше тисне на рівень культури і занепад соціально-побутової моралі. Це явище ми бачимо на кожному кроці. Втрачаються ті цінності й норми, що їх віками відшліфовувала народна мораль як передумови гармонійного співжиття людей у суспільстві. Втрачається часом і те, що відрізняє вид "гомо сапієнс" від решти живих істот, для яких не існує морально-естетичної оцінки сфери фізіологічних відправлень. Втрачається розуміння культури як, зокрема, і системи плідних для людської еволюції заборон і стримів, як зони сублімації, перетворення нижчих імпульсів у вищі. На збіднення людської душі, на примітивізацію людської поведінки, тобто на створення суспільства душевної убогості, та й на регрес людини як біологічного виду взагалі працює нині потужна індустрія мас-медіа - принаймні та їх частина, метою якої є зиск будь-що і тільки зиск.

З погляду долі культури не може не викликати тривоги і асиметрія в розумінні свободи і демократії, прав людини, - коли фундаментальні соціальні права і свободи не мають того ореолу, що, сказати б, "вербальні". Водночас і політичні свободи та свобода слова в масовій практиці нерідко втрачають свій творчо-конструктивний характер і набувають деструктивної спрямованості, оскільки не мають своїм орієнтиром соціальні, культурні, етичні цінності, а зводяться до примітивної, асоціальної розперижності у уседозволеності. У випадках соціально-патологічних (а їх дедалі більше) свободи обертається хаотичним бунтом раба, але не проти того, що робило його рабом, а проти тих культурних і моральних цінностей, яких не приймає його рабське нутро. За українських обставин це, зокрема, обертається зневажанням і паплюженням історичних традицій народу, його культурних здобутків, його видатних представників, - що починає набирати систематичного і цілеспрямованого характеру, стаючи, таким чином, частиною політичної боротьби проти державного майбуття української нації.

Водночас нам ще далеко до використання всіх життєвих можливостей свободи - як через суб'єктивну внутрішню несвободу, так і через недостатню соціально-економічну забезпеченість вільного громадянського і житейського діяння.

Чи не найістотнішим суб'єктивним чинником нашого занепаду й осоромлення перед світом є глибока деукраїнізованість, знекорієність - емоційна, культурна, світоглядна - більшої частини керівного політичного, економічного, виробничого корпусу. Саме їхня "свіжість", якщо вжити вираз Салтикова-Щедріна, тобто щаслива потойбічність щодо історичного буття і культури свого народу, забезпечила їм фантастичну винахідливість у методах пограбування співвітчиз-

ників, методах лобювання чужих інтересів, методах саботування тих проєктів, які могли б зменшити енергетичну, інформаційну, культурну та іншу залежність від небезкорисливих сусідів.

Чи можна сподіватися на поліпшення морального - а отже, й культурного - клімату в країні? Цього ніхто обіцяти не може. Але згадаймо бодай про деякі з чинників, що зумовили його затруєння.

Це насамперед чинники глобальні, пов'язані з характером цивілізаційного процесу, ламанням традиційних поведінчих установок, банкрутством багатьох світоглядів і багатьох гуманістичних ілюзій, величезними масштабами ротації людських мас, ідей, культурних і антикультурних фактів, стереотипів поведінки. Далі це, звичайно, страшні спустошення, яких зазнала Україна в XX столітті і які мали не лише демографічні та соціально-економічні наслідки, а й руйнівні духовні та моральні. Це також і низький етичний рівень переважної частини пізнорадянської правлячої верстви, яка автоматично стала і правлячою верствою в незалежній Україні. Нарешті, це ті важкі розчарування і дезорієнтації, які викликала в суспільстві соціально-економічна катастрофа 90-х років, що супроводжувалася небезпечним пониженням не лише морального, а й дисциплінарного авторитету влади та політичних діячів і навіть громадських інституцій, прирекла національну культуру на сирітську долю в зuboженій країні.

На що можна сподіватися? Насамперед, мені здається, на те, що зазначені та інші негативні процеси відбуваються здебільше все-таки на поверхні суспільства і не скалупили його глибин; у всякому разі, не набули ще незворотного характеру і не деформували до кінця моральне чуття і "практичну етику" українського народу, не всі його культурні корені підірвали. В основі своєї він залишається позитивно зорієнтованим, здатним до соціальної солідарності та альтруїзму, спраглим правди і справедливості, не сприймає жорстокості, цинізму, безстыдства, відчуває межу між морально дозволеним і недозволеним, між добром і злом, не втратив почуття краси і потреби в красі. Це головний соціально-етичний і культуротворчий резерв України, який треба зуміти використати і протиставити великомасштабній експлуатації розкладових тенденцій. Його треба розгонити в усіх напрямках, і тут вистачить роботи і соціологам, і політологам, і культурологам, і політикам, і філософам, і журналістам. Попри все пережите, особливо в XX столітті, український народ значною мірою зберіг свою культурно-генеративну енергію, здатність породжувати нові творчі сили і давати ґрунт для інтелектуальних звершень і художніх шукань.

А це - разом з немалими наявними професійними культурними і мистецькими силами, разом із нагромадженням за минулі століття інтелектуальним потенціалом, корпусом класичних текстів і традиціями відзивності на виклик часу, - може бути достатньою підставою для нового піднесення національної культури за умов державної незалежності України. Можливо, орієнтири такого майбутнього розвитку міг би дати, умовно кажучи, загальнонаціональний культурний проєкт.

Такий загальнонаціональний культурний проєкт мав би синтезу-

вати головні підходи до проблематики та перспектив розвитку української культури в контексті викликів XXI століття. На змісті й структурі цього проєкту, на жаль, позначиться те, що і в XXI столітті нам доведеться віддавати борги XX і XIX, і не так просто буде не загрузнути в них, переключитися в інший часопростір, зберігши енергію для руху вперед.

Тут постає і ширше питання: яким може бути оптимальне місце України в світі? Чи може Україна в найближчому майбутньому здійснити якусь місію загальнолюдської чи загальноєвропейської ваги? Гадати важко. Стартові умови на сьогодні вкрай несприятливі. Але історіотворчий і культуротворчий потенціал нашого народу не слід скидати з ваги. Та все-таки вже й сьогодні Україна, з її миролюбною політикою відіграє неабияку роль у забезпеченні політичної стабільності і безпеки на Сході Європи.

Не виключено, що їй, з огляду на її стратегічне положення між Сходом і Заходом, між Півднем і Північчю, з огляду на її історичний досвід засвоєння і поєднання різних культурних традицій випаде нова роль у забезпеченні їх симбіозу, - тобто, не сама собою випаде, а може бути здобута завдяки відповідній політичній і культурній волі, відповідній інтелектуальній праці.

Україна в своїй історії стала ареною протистояння католицизму і православ'я. Але ж вона має і досвід примирення двох конфесій (зокрема в т.зв. уніатській, чи греко-католицькій церкві, католицькій церкві східного обряду, що стала певним, хоч і не остаточним і не всіма однаково оціненим компромісом), досвід єкуменічних спрямувань релігійної думки. Можливо, їй судитиметься зробити свій внесок у світовий єкуменічний рух, що стає чимраз більше усвідомленою потребою принаймні християнської частини людства.

Мусить сказати своє слово Україна і в екологічному русі, у створенні нової екологічної свідомості людства. До цього зобов'язують її не тільки Чорнобильська трагедія та повторність усадкованості від СРСР структури промисловості із страхіливою мірою навантаження на природну сферу, а й напівзабуті, але придатні до регенерації традиції народної культури, народного світогляду...

Але найбільші надії можна було б покласти - за наявності відповідних сприятливих умов, звичайно, про що далі, - на перспективи розвитку національної культури. По-перше, в Україні, як мало де ще в Європі, збереглися глибокі джерела аутентичної народної творчості (у пісні, слові, малюванні, ремеслах тощо), які завжди були рятівним резервом для професійної культури і генерували, сказати б, сукупний мистецький талант нації (не випадково ж на наших співаків та інших виконавців існував і існує неабиякий попит у багатьох країнах). Це обставина, що виходить далеко за межі самого лиш мистецтва. Нині в Європі чимраз більше усвідомлюється негативний вплив на духовні аспекти життя і на культуротворчий потенціал народів - механічного засвоєння уніфікованих споживацьких стандартів. Це стимулює драматичний перегляд ставлення до традиційних культурних норм. Культурницький неоконсерватизм виходить з того, що життя в своїх природних основах і

людська психіка та поведінка змінилися значно менше, ніж передбачали модерністські проекти, і що народи, які не занехали свій історичний досвід і не позбулися своєї традиційної культури, більше здатні зберегти духовне здоров'я і відповіді на виклики майбутнього.

По-друге, українська культура з відомих історичних причин не мала безперервної лінії розвитку; вона багато разів мусила починати ніби все спочатку (хоч насправді нагромаджений потенціал, історична база все-таки були постійно присутні в "підсвідомості" культури). Це зумовило величезні втрати, проминання цілих етапів і стилів європейської культури. Але, з другого боку, парадоксальним чином це, змушуючи національну культуру за нерівних умов конкуренції постійно "наздоганяти" і компенсувати втрати, сприяло оригінальній комбінації різних стилів і породжувало такі самобутні синкретичні явища, як українське бароко XVII-XVIII ст., як український неоромантизм кінця XIX – початку XX ст. (не кажу про універсалізм Шевченка і Франка – тут потрібні інші виміри), український авангард 20-х років; модернізм деякого з "шістдесятників"; українське поетичне кіно; а нині – своєрідна рецепція постмодернізму та ін. Сюди долучається ще одна вагома обставина. Під страхітливим тиском ідеологічної та естетичної цензури і русифікаторської нівеляції, українська культура нагромадила величезну "стиснену" енергію невикористаних можливостей, загальмованих поривань, і ця "пружина", починаючи розпрямлятися, обіцяє неабиякий культурно-історичний прорив. Щоправда, тільки обіцяє...

Нарешті, по-третє, ще одна версія можливого розвитку ситуації. Культура – величина відносно самостійна і самостимульована в тому розумінні, що не детермінована безпосередньо матеріальним розвитком суспільства. Буває, навпаки, що в культурі концентрується національна енергія, нереалізована у практичних сферах історичної діяльності. "В історії нередок парадокс, – пише російський культуролог, – когда прорывы в культуре, в духовном, эстетическом, нравственном опыте осуществляют не наиболее преуспевшие по меркам материального благополучия и могущества, а, напротив, несущие бремя экономической или военной неудачи. Они развивают мощную компенсаторскую активность в сфере духа и, случается, "завоевывают" своих завоевателей по меркам духовного превосходства, по критериям стиля и вкуса"1.

Автор посилається на приклад Греції, завойованої Римом, після наполеонівської Німеччини, але, без сумніву, має на увазі і нинішню Росію після поразки СРСР у "холодній війні" та його розвалу. (Думку про переваги російської безтрадиційності над європейською пригніченістю традиціями висловлював, у супереччю іншим своїм оцінкам, П. Чаадаєв в "Апологах сумасшедшего").

Виникає спокуса застосувати аналогічний критерій щодо України, яка, здається, має більші, хоч трохи й інакші, підстави підпасти під цей парадокс. І такі спроби робляться. Ось, може, найвиразніший зразок: "Богатство культурної традиції – далеко не всегда и не во всем преимущество. Традиция сковывает. И не Византия, сохранившая великую традицию, а более "варварский" Запад Европы (а в ней совсем "варварский" северозапад, а не Италия) совершает прорыв к демократии и свободной экономике.

И на Востоке первый успешный переход к современному обществу совершает не Китай с его величайшей культурной традицией, а Япо-

ния, с культурой более молодой и "провинциальной". Может быть, нечто подобное мы видим и при сравнении России и Украины. Само богатство и специфический характер российской культуры, формировавшейся в имперских и недемократических условиях, могут быть препятствием при решении задач построения демократии, а бедность и "плебейский" характер украинской – оказаться преимуществом"2. Важко сказати, чи це припущення має шанси скоординуватися з історичною реальністю (історичним майбуттям). Надто складна комбінація сприятливих умов потрібна для його справдження. (Ближчим до здійснення воно було на початку XX ст. і в 20-і роки, за потужного вибуху творчих сил українського народу, – до фізичного винищення "українського відродження"). Але – історія не сплинула, у неї в запасі завжди немало сюрпризів, і гірких, і вітших...

І тут, здається, варто враховувати ще один чинник. Змагальність (чи й боротьба) суспільств – стимул розвитку, гарантія від застигlosti й туликовості, але водночас вона може задавати примусовий напрям розвитку. В реальній історії національні цінності, ідеї, настановлення завжди зазнавали зовнішнього тиску, нерідко ставали жертвою конкурентності, не встигши або не спромігшись розгорнути власні сутності. Картина історичної змагальності цих ідей та сутностей значною мірою спотворена в результаті диктату позаціннісних, прагматичних потреб. Однією з таких деспотичних прагматичних потреб в історії була (і залишається) потреба військової ефективності суспільств, що деформувало їхню структуру цінностей і позбавляло перспектив суспільства більш гуманістично налаштовані. Не менш зловісною була і ще більшою мірою стає дія споживацького імпульсу, гіпертрофія споживацького стандарту, що, апелюючи нібито до природних людських потреб, насправді або спотворює їх, або експлуатує їх

звсім не в напрямі розвитку людської особистості та духовних цінностей. В сучасному світі гору бере суспільство, налаштоване на нескінченне задоволення нескінченно самопороджуваних вигадливих, але примітивних потреб, а не суспільства, які могли б зосередитися на духовному розвитку своїх громадян при забезпеченні справді необхідних потреб.

Така глобальна ситуація вносила і вноситиме свої істотні, часом геть несподівані, корективи і в перспективи розвитку національних культур, і в їхні "діалоги".

Елементами національного культурного проекту мають бути і реальне освоєння всієї повноти культурної спадщини, перетворення її в актуальний чинник самоусвідомлення суспільства (важливе місце в цій спадщині належить цінностям, які створили українці в діаспорі – отже, йдеться про інтеграцію різних відламів національної культури); і подолання стереотипів сприйняття української культури; і модернізація інфраструктури культури, її технологічне переозброєння;

Однак треба визнати, що та переорганізація культурної свідомості й культурної реальності, яка нині відбувається, має багато в чому хаотичний характер, їй бракує структурності.

Наша культурна історія складалася так, що в ті порівняно сприятливі періоди, які випадали Україні не часто, творча енергія нації намагалася надолужити згаяне і за лічені роки пройти той шлях, який інші народи проходили за десятиліття і століття. В результаті ми одержували інколи спрощення, інколи неперетравлені запозичення,

а інколи поєднання різних стилів, що могло породжувати несподівані явища, здатні збагатити світову культуру оригінальним штрихом. Так, в Україні кінця XVI – початку XVII ст. майже одночасно згрупувалися з запізненням впливи Відродження, Реформації і Контрреформації. На початку XX ст. майже одночасово або в прискореному ритмі наше мистецтво пройшло або намагалось пройти такі різні етапи естетичної самореалізації, як символізм, імажинізм, футуризм, абстракціонізм. Нині маємо не так комбінацію, як механічну амальгаму класичної традиції і модних інновацій, елітарного модернізму і масового популярного постмодернізму та різних еклектичних стилів.

Змішування стилів і структур підсилюється постколоніальним синдромом. До цього долучається енергійний і молодечий дилетантизм. Будемо сподіватися, що це стане процесом, хай і нелегким, але все-таки народження нової естетичної якості. Тим часом доводиться відзначити, що поки що не мають успіху спроби піднесення культурної сфери на якісний рівень, гідний незалежної європейської держави, особливо в тих ділянках, що мають індустріальний характер: телебачення, відео, кіно, радіо, видавнича сфера і друк, шоу-бізнес тощо.

Серед причин, крім зазначених вище, і такі. Дуже низький стартовий рівень, особливо в матеріальній базі та кваліфікації кадрів. Величезна інертність усадкованих від минулого структур, при надзвичайній швидкості їхнього пристосування до нової кон'юнктури. Бідність і застарілість теоретичних розробок у сфері культурної політики, брак свіжих концептуальних і творчих ідей.

У загальному річниця суспільних та господарчих реформ, що їх процес, сподіваємось, все-таки відбуватиметься в Україні, реформування культурної сфери має, на наш погляд, сконцентруватися на таких головних напрямках.

Перший. Демонізація індустрії культури з певним, різним для окремих галузей, роздержавленням її, при забезпеченні адекватної державної підтримки "становового хребта" культурної інфраструктури. Водночас створення на законодавчому рівні системи матеріального, правового, психологічно-педагогічного і організаційно-методологічного забезпечення широкої доступності цінностей культури для всіх верств населення. Розроблення державних гарантій захисту від надмірної комерціалізації культури та порушень принципу соціальної справедливості, особливо в естетичному вихованні дітей.

Другий. Технічне і технологічне переозброєння, абсолютно необхідне в такому масштабі, щоб кількісні різниці технічних параметрів не оберталися незворотним якісним відривом від передових культур.

Третій. Радикальне підвищення професійного рівня працівників індустрії культури.

Четвертий. Політичне, правове і матеріальне гарантування свободи творчості й плюралістичних тенденцій у культурі та мистецтві.

П'ятий. Радикальне піднесення теоретичного, концептуального рівня культурної політики і взагалі функціонування сфери культури, створення дослідницьких осередків сучасного світового рівня з аналітичними і прогностичними завданнями.

Шостий. Інтеграція в європейські та світові культурні процеси, міжнародні технічні та організаційні структури.

Серед основних напрямків культурної політики слід передбачити збереження, охорону і відтворення культурно-історичного довкілля,

всесічне використання культурної спадщини, розширення культурної інфраструктури села та пристосування її до процесів децентралізації, роздержавлення і фермеризації, що змінюють структуру села. Інтенсивне насичення міського культурного побуту і дозвілля формами української національної культури. Розвиток молодіжної субкультури в національних формах, використання багатства альтернатив самої культури, різноманітності тенденцій і смаків. Підтримка культурних інновацій та пошукових, авангардових, експериментальних тенденцій у мистецтві, збалансування консервативної, стабілізуючої – і динамізуючої, новаторської функції культури. Підтримка культур різних національних груп, що є невід'ємною складовою частиною ширшого принципу захисту національних культур як сфери самосвідомості етносів, розумного відмежування цих культур від експансії інших і сильніших масовим потенціалом. При цьому не менш важливо уникнути загрози замкнутості, обмеження природного діалогу культур. Потрібна підтримка культурного життя в регіонах, регіональних форм культури.

В сучасній українській культурі недостатньо використана її регіональна багатоманітність і водночас ще не окреслений виразно її соборноцілісний образ.

Зміст і структура освіти мають спрямовуватися на формування особистості громадянина незалежної демократичної України, включеної до європейської і світової спільноти. Стратегія розвитку освіти в Україні на найближче десятиліття і подальшу перспективу – в створенні такої її системи, яка відповідала б вимогам сучасної цивілізації, визначальною властивістю якої є висока міра динамізму. В системі освіти має бути закладена здатність до саморегуляції, швидкого реагування й корекцій у відповідності до вимог життя. Водночас повинні бути враховані й ті особливі умови, в яких перебуває Україна, ті специфічні завдання, що стоять перед нею. Пріоритетне місце в шкільних програмах слід забезпечити вивченню української мови й літератури, історії й географії України, народознавства й мистецтвознавства – тобто тих предметів, які формують в учнів національну самосвідомість, включають їх в український соціокультурний простір. Разом з тим система освіти й виховання має рішуче усувати національне вузькоглядство і самодостатність. Система освіти повинна створити передумови для формування особистості, вкоріненої в національний культурний ґрунт і водночас відкритої до інших культур, їхніх ідей та цінностей, здатної синтезувати національні й загальнолюдські цінності, спроможної давати адекватну відповідь на виклики доби.

Один із таких викликів – зміна форм функціонування культурних текстів. Зокрема, в міру того, як масового вживання набуває комп'ютерна і копіювальна техніка, як світ завойовує "Інтернет" – зменшується значення і незамінність книги, традиційну видавничу справу тіснить новітній "самвидав", статус якого урівнюватиметься зі статусом "тебевидаву" чи "всіхвидав". Дедалі більшою проблемою ставатиме не пропозиція, а попит. Пропонувати зможе кожен, але хто на нього відгукнеться, хто його почує, хто його знайде в океані інформації, хто про нього взагалі знатиме? Особливо тривожні тут перспективи для українського слова, української культури, коло реціпієнтів яких і без того вузьке і неконсолідоване.

Тут потрібна система заходів, розрахована на історичну перспективу. В цьому контексті велике зна-

чення може мати здійснення Національної програми інформатизації України, доповненої проектом "Інформатизація гуманітарної сфери України", що його розроблено в Національній академії наук України і що передбачає, зокрема, створення цифрової он-лайнової бібліотеки наукової періодики України, нового покоління фундаментальних академічних словників на оптичних дисках, електронної енциклопедії "Тарас Шевченко" та інше.

Особливо слід наголосити необхідність модернізації словникарства. Сьогодні воно далеко не відповідає суспільним потребам і не задовольняє запитів освіти, культури, науки, діловодства, через що на книжковому ринку з'являються різні неякісні словникові продукти. Недорозвиненість української лексикографічної бази призводить і до відставання у галузі комп'ютерних систем опрацювання природної мови, що програмує відставання у галузі створення систем штучного інтелекту – ядра інтелектуальних технологій XXI ст. Сюди ж долучається і надзвичайно важлива проблема стандартизації наукової термінології, нерозв'язаність якої, крім усього іншого, гальмує і розвиток україномовної наукової продукції.

Загалом кажучи, одним із найважливіших завдань нашого культурного розвитку є введення української мови в коло сучасних комп'ютерних комунікацій.

У галузі культурології, літературознавства і мистецтвознавства невідкладними завданнями є розроблення теоретичних засад наукового дослідження проблем культури і мистецтва, термінологічних нормативів, розвиток джерелознавчої бази (у тому числі повна каталогізація фондів українського мистецтва як музеїв, так і приватних колекцій в Україні й за кордоном, введення відповідних даних до комп'ютерного обліку та комунікативних систем Інтернету); формування національної видавничої програми з культурології та мистецтвознавства; зближення культурології і мистецтвознавчої науки з освітою, видання підручників і посібників з культури і мистецтва для шкіл і вузів.

Тим часом доводиться сказати й про те, що, не без підстав нахваляючись методологічним переозброєнням в інтерпретації нашої літературної та мистецької класики, ми втрачаємо традицію ґрунтового фактографічного і джерелознавчого забезпечення, та й просто доброго знання предмету, втрачаємо людей, які були носіями такого знання, і не знаходимо рівноцінної компенсації. Сором сказати, але нам сьогодні бракує шевченкознавців (що гостро відчувається при підготовці Шевченківської Енциклопедії), і франкознавців, і дослідників української музичної та малярської класики – маю на увазі проблематичність забезпеченості на майбутнє цих найважливіших напрямків культурологічного українознавства кадрами з молодого покоління. Щось не видно нових фундаментальних чи принципово важливих праць і про такі ключові постаті української культури першої половини XX ст., як Володимир Винниченко, Микола Хвильовий, Микола Зеров, Михайло Бойчук, Олександр Архипенко, Анатолій Петрицький, Микола Леонтович. Бракує і узагальнованих досліджень культурної продукції української діаспори, і концептуальної інтерпретації сьогочасних культурних процесів в Україні. Суворим іспитом для наших науковців стає робота над п'ятитомною "Історією української культури".

Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського розробляє проект комплексної державної програми з

НЕСКОРЕ-

Історія України — це, здебільшого, боротьба за незалежність і свободу, яка протягом століть ведеться українським народом проти різного роду завойовників. Вона ні на мить не припинялася раніше і не припиняється й тепер. У цьому героїчному ряду боротьби українського народу особливе місце посідає Берестецька битва, 350-річчя якої виповнюється цими днями.

І всі ці роки, із покоління в покоління український народ передає немеркнучу пам'ять про криваві події під Берестечком у боротьбі за свою волю. І тільки в незалежній Україні стало можливим відродження, після багаторічної грубої потали різних ідеологів, музею "Козацькі могили", щоб ми могли пошанувати полеглих героїв, які своєю смертю тільки укріпили національний дух у боротьбі за визволення. Тому ми й приходимо сюди, як спраглий до цілющого джерела, щоб набратися духовних сил, зміцнити свою національну волю, щоб вистояти у цій жорстокій війні проти зовнішнього і внутрішнього ан-

тиукраїнського елемента, який намагається зруйнувати національний організм, руйнує все те, за що гинули 350 років тому кращі сини України. І ми вистоїмо, подолаємо цей шалений опір. Бо ми на своїй землі, бо за нами правда, з нами Бог і Україна!

Всеукраїнське товариство "Просвіта" ім. Тараса Шевченка завжди було і є в епіцентрі цієї боротьби. Вона завжди виступала оборонцем національного духу, національної ідеї. Саме тому товариство стало одним із організаторів та учасником відзначення 350-річчя Берестецької битви. Акція розпочалася з Восьмої Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції "Берестецька битва в історії України", яка відбулася 16 червня 2001 року у м. Рівне. У ній взяли участь академік, Герой України Петро Тронько, доцент, кандидат історичних наук Володимир Романцов (Донецьк), доктор філософських наук Петро Кралюк (Рівне), науковий співробітник інституту археології, кандидат історичних наук Рада Михайлова (Київ), голова Всеукраїнського товариства "Просвіта"

імені Т. Шевченка, народний депутат України Павло Мовчан, голова Рівненської обласної організації УНР, народний депутат України Василь Червоний та інші відомі не тільки в Україні, а й далеко за її межами науковці, політики, краєзнавці з багатьох регіонів держави. По завершенні конференції київська делегація вирушила до "Козацьких могил" під Берестечко. Ступивши на цю священну, рясно политу козацькою кров'ю землю, поринаєш у якийсь особливий стан духовного піднесення, перед тобою постають суворі, горді козаки із затиснутою в руках зброєю, які дали останній у своєму житті бій ворогу. Їх зрадили, і вони це розуміли, але не побігли, не скорилися! Вони загинули, але їх не переможено. І доки цей дух нескоримості буде у наших серцях, у наших душах, Україна ніколи не стане на коліна, як би того не хотіли наші вороги.

Для вшанування пам'яті загиблих у бою під Берестечком прибув Президент України Леонід Кучма. Разом з ним у церемонії покладання квітів узяли участь народний депутат України Павло Мовчан, Іван Заєць, письменник, народний артист України Григорій Булах, професор Юрій Гнаткевич, представники місцевої влади, громадськості. Ще довго, до пізньої ночі, віддаючи шану славному українським козакам лунали гарматні постріли, ніби нагадуючи, що не вмерла, живе Україна, і буде вічно жити, нескорена, вільна, з гордо піднятою головою!

Наступного дня, зранку Патріарх Київський і Всієї Руси-України Філарет відслужив літургію за загиблими воїнами і закликав до об'єднання українського православ'я, бо буде Українська Помісна Православна Церква — буде Українська держава. По закінченні богослужіння відбувся мітинг, на якому

Літургія за загиблими воїнами

У Берестечку вміють святкувати!

під заклики "Слава Україні", "Героям слава" до мікрофону підходили Голова Верховної Ради України Іван Плющ, экс-прем'єр-міністр Віктор Ющенко, голови обох Рухів Юрій Костенко та Геннадій Удовенко, голова ВУТ "Просвіта", народний депутат України Павло Мовчан, Іван Заєць, Василь Червоний та інші відомі політики. У їхніх коротких виступах лунали заклики до об'єднання національно-патріотичних правих сил, примирення, утвердження української мови, як найбільш значущого чинника в

об'єднанні українства, тому що дух предків витає серед нас і кличе до об'єднання, "єдиномислія" і "братолюб'я" в ім'я розквіту і слави України. Перед від'їздом до Києва члени делегації відвідали ще одне святе місце — могили батька нашого просвітянина, професора Юрія Гнаткевича — Василя Гнаткевича, славного нащадка козацького роду, який у тяжку для України годину не скорився ворогу і загинув задля її свободи і незалежності.

Дмитро ЛОМАЧУК

ГОЛОС КАРПАТ

Могутній голос народного артиста України Михайла Кривеня лунає по всьому Прикарпатському краю, лине над гірськими потоками й ріками, над долинами й вівчарськими плямами, над смерековими лісами і замріяними селами. Його впізнають одразу, він любить співати про Карпати, про опришків. А коли слухаєш у його виконанні пісні січових стрільців, то до твого серця промовляє сама рідна історія.

Нещодавно обласна Івано-Франківська організація Всеукраїнського товариства "Просвіта" імені Т. Шевченка висула Михайла Кривеня на здобуття премії імені Василя Стефаника — це найвища

в області відзнака в галузі літератури, мистецтва й архітектури. Приємно усвідомлювати, що лауреатом цієї премії стала достойна людина.

Важко порахувати всі чесноти цього непересічного співака та його численні виступи в Україні та далеко за її межами. Не цурається Михайло Кривень сільських будинків культури, виступаючи і на престижних європейських сценах. Володимир Качкан назвав Михайла Кривеня — "слов'єм нації", Володимир Яворівський — "голосом Карпат".

Михайлина БОДНАР
м. Івано-Франківськ

Газета "Слово Просвіти" щиро вітає народного артиста України Михайла Кривеня із врученням йому премії імені Василя Стефаника!

З ІМ'ЯМ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

Цими днями Всеукраїнському фонду відтворення видатних пам'яток історико-архітектурної спадщини імені Олеся Гончара виповнилось п'ять (лиш п'ять!) найперших років. Відтинок часу надто коротенький, та воістину важливий. Згадаймо, скільки років незабаром буде нашій молодій державі. Однак, скільки змін (нехай не завжди нам приємних) відбулось у нашому суспільстві впродовж останніх років.

Цілком логічно і природно, що під високим і світлим ім'ям видатного письменника-патріота гуртуються люди Гончарового сумління

й розуміння розбудови рідної культури, небайдужого діяння, устремління й працьовитості.

Ми, просвітяни, задоволені з того, що фонд імені Олеся Гончара очолює широкознана людина, авторитетний історик, справжній охоронець нашої культури, віднедавна — Герой України Петро Тимофійович Тронько. Під його чудовою орудою правління фонду доклало чимало зусиль, аби здійснити мрію автора "Собору": відродити у Києві Золотоверхий Михайлівський собор та Успенський собор.

Доречно нагадати нашим читачам, що незабаром шановний Пет-

ро Тимофійович на шпальтах "Слова Просвіти" розповість чимало епізодів зі свого цікавого, змістовного життя, поділиться думками на ниві творення нашої національної культури. Ми безмежно раді, що фундація з ім'ям незабутнього Майстра не загубилася у веломовстві різноманітних меценатів-благодійників. Вона живе і діє з мудрим заповітом Гончара: "Думаймо про велике".

Ми щиро вас вітаємо, любі наші друзі! Будьмо завжди разом! З роси вам та з води!

Просвітяни

ЧИТАЧ ЗАПИТУЄ — ВІДПОВІДАЄМО РАЗОМ!

ЧИ ПОТРІБНА ПРОСВІТА?

Я, Суконник Микола, вже упродовж семи років очолюю міську організацію "Просвіта" м. Макіївка Донецької області. Ми передплачуємо газету "Слово Просвіти", а також "Просвіту", "Шлях перемоги", "Донецчину" і "Журавлик". Розповсюджуємо їх серед просвітніх закладів нашого міста. Те, що газета "Слово Просвіти" стала тижневиком, ми сприйняли, як важливу справу редакції, але те, що Ви почали друкувати програму телепередач, мене здивувало. У всіх регіональних і місцевих газетах тих програм повно і така спеціалізована газета як "Слово Просвіти" могла б без цього обійтись. Невже у Вас не вистачає відповідного матеріалу до друку? Чи мало у нас просвітнянських чи громадських проблем?

У нашому місті 90 загальноосвітніх шкіл. За три останні роки, коли до цього часу тут не було жодної української школи, ми добились надання статусу українських 15 школам, в т.ч. є українська гімназія і ліцей. У російськомовних школах є 144 класи, де 2543 учні навчаються українською мовою. З 51 дошкільних закладів — 12 українськомовних, в інших є 72 групи українськомовних, всього 27%. Отже, деякі досягнення є. То чи мало проблем з українською мовою в цьому українському зросійщеному краї? У нас майже немає вчителів: їх залякують звільненням за співпрацю з "Просвітою". Наші кадри — колишні політ'язні й репресовані, як і я сам, — нам втрачати нічого, але ми всі вже старі і хворі, а роботи багато. Отже, Ваша газета повинна нам допомагати: друкувати матеріали виховного і патріотичного змісту, а не програму телепередач. Пробачте за відвертість.

З повагою —
голова Макіївського міського осередку
"Просвіта" ім. Т. Шевченка

Микола СУКОННИК

ВІД РЕДАКЦІЇ:

Шановні читачі!

Давайте проведемо читачький референдум: потрібні програми телепередач на сторінках "Слова Просвіти" чи ні? Наш тижневик друкується щочетверга, отож передплатники встигають його отримати на початку нового тижня. Багато наших читачів просили нас друкувати "телетиждень", що ми й почали робити. Виявляється, є й інша думка. Слово за вами, читачі "Слова Просвіти"!

У ВАС — ВЄРКА, А У НАС — ВІРА В УКРАЇНУ

Ще не зів'яли квіти і не згасли усмішки, з якими вшановувала запорізька «Просвіта» наших подруг, матерів і бабусь із новим всеукраїнським святом — Днем матері, як хтось із надто «культурних» «вищестоящих» вирішив привітати чарівних запоріжанок найоригінальніше — явивши їм зі сцени філармонії фальшивогрудку і недорікувату Верку Сердючку. Мабуть, жінку українську, бо мова — коли б її очистити від сміття — зі сцени лунала знайома.

Саме за це — за очищення сценічної мови від сміття, не від гумору, а від мовного сміття, — і виступали просвітяни, зібравшись із плакатами й листівками біля стін філармонії, перед концертом «разухабістої» Верки.

Особливості ситуації ще й у тому, що саяво «зіркового» дійства, піднесеного засобами більшості місцевих російськомовних ЗМІ до «мистецьких» висот («талантиливий», «неподражаемый», «аксакал естради»), кинуло тінь на ще одну дату всеукраїнського масштабу — День української мови.

«Зауважимо, що йдеться не про вимогу цілковитого виключення сміхової гри на «суржик», а про осміювання і пародіювання української культури, що широко практикується не тільки в засобах масової інформації Росії, а й українськими російськомовними ЗМІ та деякими суржикомовними «зірками» естради і має на меті затримати в масовій свідомості старий колоніальний стереотип протиставлення «малої» провінційної культури «великій» імперській».

У президії конференції

Це цитата з листівки, суть якої перекутили запорізькі ЗМІ, переставивши акценти з проблеми мови — на «любимця публіки» та його «космическую скорость творческого роста».

Зокрема журналістку газети «Субота» Елену Гранішевську обурили «малочисленными озабоченными» просвітяни, які пікетували концерт Сердючки в надії повернути увагу громадян до стану української мови на сцені, на телебаченні, в парламенті, на транспорті, в школі...

Хоча не «відсутність» у просвітян почуття гумору мала б хвилювати журналістку, а важка хвороба запорізької інтелігенції, яка з цікавістю іде, наприклад, на спектакль «Императрица» (сцени з життя Катерини II), щоб потім в літературних екзерсисах смакувати геніальність сценарію, талановиту гру московських акторів, вишуканість декорацій. І НІКОМУ не спаде на думку, що така ситуація жахлива: уявіть «театральною

подією» міста Нагасакі — спектакль «Президент» (сцени з життя Гаррі Трумена, політика і сім'янина)... Або фотовиставка у Грозному «Не МИГом единым» (про успіхи літакобудування в Росії). Уявили черги, рецензії, квіти?..

Отже, час уже вести розмову не про почуття гумору, а про честь та гідність запоріжчан...

А що ж сам народ? Як пересічний громадянин сприйняв виступ Сердючки?

Ну, скажімо, не зовсім «пересічний», бо вартість квитків (до 100 грн.) залишила поза цим «мистецтвом» багатьох.

Отож, той не зовсім пересічний багатенький запорізький громадянин в гарних, коштовних оздобах, з ланцюжками та перстнями, з квітами та «мобілками» валом валив на Сердючку, ігноруючи просвітянські пікети. Але одна «гражданка» прочитала листівку, все-таки не втрималась і процідила крізь зуби: «Шо, жаба давить, денег нет на билет?..»

Як то кажуть, коментарі зайві. Прикро тільки, що в нас ще багато таких, кому замість віри в Україну подавай Верку «суржикозязку».

Анатолій АЖАЖА,
голова запорізького міського об'єднання «Просвіта»

КАБАЛА

12 травня 2001 року в телепрограмі ТСН Українського телебачення показали демонстрацію в Москві на захист православ'я, якому буцімто загрожує приїзд в Україну Папи Римського Івана Павла II. І хто ж ви думаєте був на чолі колонії? Антихрист Жириновський разом з «бабушками-клікушами» і попами гапонами...

Що є РПЦ і їхня УПЦ, як вони себе величають, в Україні? Кабала чужої держави. Це п'ята колона для зруйнування української державності, розколу православ'я в Україні і каліцтва православних душ українських. Думають нас утримати в своєму гаремі ланцюгами з допомогою попів-зрадників з УПЦ МП, — це все добре видно в Полтавській області, де все «схвачене» чіпкими руками безбожників і московських попів, підтриманих комуно-олігархами.

Жириновський з РПЦ продемонстрували відкрите втручання в життя суверенної держави України, а це все веде до безладдя.

Хто проти приїзду голови держави Ватикан понтифіка Павла II? Комуністи і їх комуно-олігархічна більшість, що писали заяву Вселенському патріарху Варфоломію, щоб він теж не приїздив допомагати об'єднанню в єдину помісну церкву нашого розколотого православ'я (УПЦ КП, УАПЦ, УПЦ МП). Завдання номер один РПЦ — розкол в Україні. Їм чим гірше в державі, тим краще ловити дурнів, які підтримуватимуть їх.

«Товарищі» Жириновський, Зюганов, Симоненко разом із патріархом Московським Алексієм не провели і не думали проводити жодної демонстрації або акції на допомогу розбудови Незалежної суверенної України (захист мови, ідеології, покращення життя). За ними — тільки руйнація, руйнація: насадження російської мови, розкол православ'я, привид союзу, щоб продовжувати ссати кров з українців. Їхня «канонічність» — нова колонія на нашій землі...

А орда з Москви відкрито наступає широким фронтом на нас, православних українців, по всій Україні розкинувши РПЦ-овські сітки московського патріархату з допомогою продажних чиновників місцевої влади, а їм потурають олігархи. Перед виборами до Верховної Ради вони ще більше «буйствуют» в нашій державі.

Врозуми, Господи, обдурення!

Микола САЄНКО
ветеран праці, просвітянин,
м. Полтава

ІНФОРМАЦІЯ МАТЕМАТИЧНОЇ СЕКЦІЇ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ Т. ШЕВЧЕНКА В НЬЮ-ЙОРКУ

Згідно з інформаціями (в Інтернеті) український уряд має плани створити 3 тисячі комп'ютерних класів у сільських школах України і закупити близько 30000 комп'ютерів Microsoft Windows Office, які зараз поставляються в російському (а не українському) мовному оформленні, хоч до інших країн, наприклад, до Польщі, Румунії, Словаччини компанія Microsoft виготовляє Windows Office мовою тих країн.

Очевидно, коли школярі в Україні (в україномовних школах) вивчатимуть Microsoft Office російською, то це буде ще один колосальний засіб зросійщення України. Але так не мусить статися, бо уряд України може ставити вимогу до закупівлі комп'ютерів Windows Office українською мовою.

Нам треба домовитися (спільно з іншими організаціями, такими як УВАН, Гарвард, Товариство українських славістів тощо), як вплинути на Microsoft (і на уряд України), щоб комп'ютери були замовлені з українським (а не російським) Microsoft Office до українських шкіл.

Російськомовні комп'ютери є однією з передумов нелегального копіювання російського локалізованого програмного забезпечення Microsoft в Україні, що в свою чергу спричиняє те, що уряд США починає застосовувати до України економічні санкції — 100 мільйонів доларів з наступного місяця. Про це повідомлялося в технологічних новинах CNN.

Нерозв'язання цієї проблеми впродовж десяти років робить Україну дедалі більше зорієнтованою на Росію, а не самодостатньою в технологічній галузі країною. Велика провина в цьому, хоч як це дивно, лежить саме на Microsoft з огляду на його небажання бути більш відкритим щодо України. Для Microsoft а треба буде аргументувати, що українські платники податків хочуть мати за свої гроші не російські, а українські комп'ютери. Останнім часом український уряд робить багато радикальних кроків для припинення нелегального копіювання програмного забезпечення в Україні, серед якого частка Russian localised Microsoft software становить чи не 100%, яке контрабандою завозиться в Україну з Росії. Логічним продовженням цих зусиль уряду України було б сприяння уряду США та компанії Microsoft щодо постачання в Україну комп'ютерних програм так, як це робиться практично в усі країни Європи. Тобто, питання стоїть у зміні неправильної політики компанії Microsoft щодо України.

У цьому випадку український уряд разом з Microsoft та урядом США зможе чітко визначити джерела та походження контрабанди програмного забезпечення в Україну, механізми її поширення та припинити це в інтересах Microsoft, України та США. Через нерозв'язання цієї проблеми Україна вже три роки не може вступити до ВТО (Всесвітньої організації торгівлі), і це стримує поступ та вихід з економічної кризи.

Тарас ГОЛОТА,
голова комісії комп'ютеризації
Наукового товариства ім. Т. Шевченка

ФОБІЗМ ВІД КУЛЬТУРИ

Пригадую нелегкі повоєнні роки. В той час автору цих рядків неодноразово доводилося бувати в місті Одесі, а згодом і жити там. Ми з дружиною віддавали останнє, аби побувати в перлині оперного та балетного мистецтва міста, українському драмтеатрі, військовому театрі драми (був там і такий), філармонії. Відвідували тодішню оперу, гастрольні виступи майстрів мистецтв з інших міст.

Більшість вистав театру опери та балету ставились українською мовою. Не пам'ятаю, щоб із цього приводу хтось дивувався. Адаже театральне дійство в ньому підпорядковувалося ритмам і настроям музики, майстерності оркестру, хору та сольних виконавців. Усе це проникливо відтворювало мелодійне багатство і своєрідний композиторський стиль класичних шедеврів. У кожному із закладів культури артисти зачаровували глядачів не лише інтонаційно чистими та емоційно насиченими співом, мовою, а й щирістю почуттів.

Завжди заповнені зали одеських театрів вирували і жили емоціями героїв класичних та сучасних шедеврів музики, пісень. І все це переважно при виконанні текстової частини вистав солов'їною українською мовою. Це правда. Так було в ті, повторюсь, не дуже легкі часи.

Взагалі Одещина, як у передвоєнні тридцять, так і в повоєнні сорокові роки, була українською в повному розумінні цього слова. Саме так. Зрусифікованою до сьогоденного

рівня її робили і зробили штучно та цілеспрямовано в повоєнні роки, застосовуючи при цьому ряд «братніх» державних та місцевих заходів під виглядом так званих «побажань» мешканців міст, сіл. Цьому є достатньо аргументованих доказів. Так само як і тих, що не потребують ніяких доводів. Адаже хто сьогодні може стверджувати, що в такому-то місті області, або в її якомусь райцентрі, не кажучи вже про будь-яке сільське поселення, у довоєнний час була хоч одна, як кажуть тепер, рускоязычна школа? Та не було цього, шановні. Не густо в чистому вигляді їх було і в самій Одесі. Це теж правда.

До чого, можна запитати, я про це веду мову? Бо не можу забути, як 27 та 29 грудня 2000 року на телеканалі «ТЕТ» у дуже зручний ефірний час пройшли дві частини (по 45 хвилин кожна) «кращих концертів» відомого актора Романа Карцева. Водночас російське телебачення 31 грудня 2000 року за кілька годин до початку нового року надало цьому «маестро» свій телеекран для «бенефісу» на годину і 20 хвилин, щоб посмішити своїх телеглядачів.

Шановний Р. Карцев зі смаком розповідав про кмітливість та дотепність одеситів. І це правда. Хоча правдою також є й те, що такими ж почуттями не обділені, скажімо, полтавчани і харків'яни, луганчани та львів'яни, взагалі жителі України. По-друге, для того, щоб оцінити перлини українського гумору, треба найменні володіти українською мовою.

Замість того, щоб знущатися з неї і висміювати.

Бож найбільше вразило в розповідях пана Р. Карцева те, які йому довелося терпіти муки під час слухання опери в Одесі, котра виконувалася трьома мовами одночасно. Що стосується мови оригіналу та ще російської, все в Р. Карцева було гаразд, а третьою, українською, навіть обдарована голосом виконавиця сольної партії доводила його до нестями. «Ну не ложиться эта грубая речь на ноты классики!» — з пафосом виголосив свій вирок українській мові цей «неперевершений» її знавець. Отут би й хотілося пану гумористу порадити, крім Жванецького, читати ще й Козьму Пруткова, який питав таких як Карцев: «Не зная языка ирокезского, как можешь судить ты о его достоинствах?»

Але чорну справу зроблено.

Російське телебачення тут ні до чого. Його керівники сумлінно виконали своє завдання. Повеселили співгромадян перед початком новорічних свят. А керівники та організатори телепередач українського 4-го каналу просто дозволили плюнути в обличчя нашим громадянам. Та ще ж, мабуть, за неабиякі гроші.

В. ЯРОШ,
учасник бойових дій,
інвалід війни,
підполковник у відставці,
кандидат економічних наук